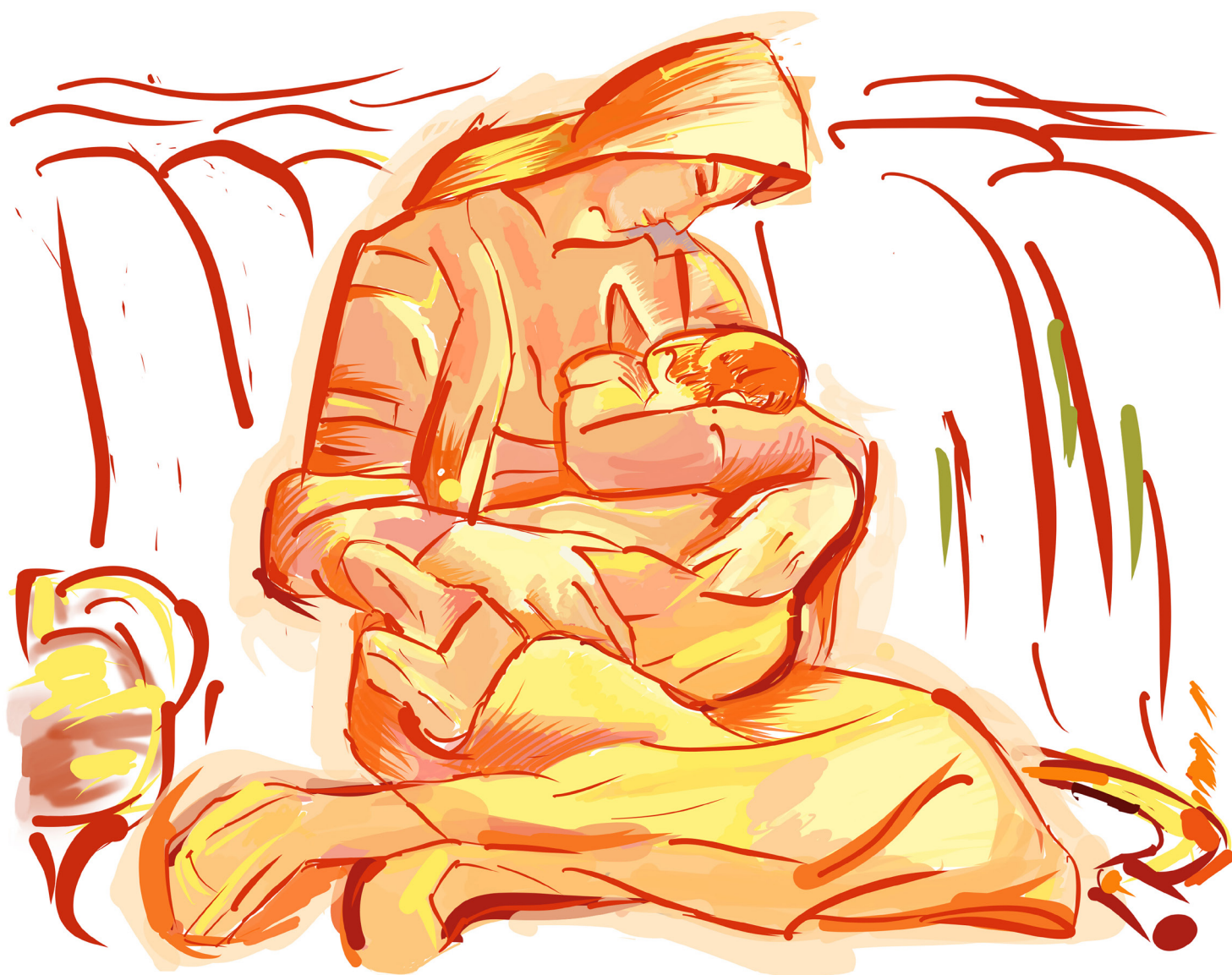

ЛИЦЕТО НА КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ

Илиана Балабанова
Зорница Спасова
Мишо Гръблев
Любомира Кадиева

Съдържание

1.	УВОД	3
2.	ТЕРМИНОЛОГИЯ, СВЪРЗАНА С РАВНОПОСТАВЕНОСТТА НА ПОЛОВЕТЕ Илиана Балабанова	5
3.	ИЗМЕНЕНИЕТО НА КЛИМАТА И ЖЕНСКИЯТ ПОЛ. ВЛИЯНИЕ НА ПРОМЕНЕТЕ В КЛИМАТА ВЪРХУ ЗДРАВЕТО НА ЖЕНИТЕ д-р Зорница Спасова	11
4.	ДЖЕНДЪР МЕЙНСТРИЙМИНГ ИЛИ В ОЧАКВАНЕ НА ГОДО Мишо Гръблев	19
5.	ЖЕНИТЕ И РАЗПРЕДЕЛЯНЕТО НА РЕСУРСИ. ДЖЕНДЪР БЮДЖЕТИРАНЕ И РОЛЯТА НА ЖЕНИТЕ ПРИ ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ, ВКЛЮЧИТЕЛНО И ПО ОТНОШЕНИЕ НА КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ Любомира Кадиева	27

ЗА НАС

Българска платформа към Европейско женско лоби (Българска платформа – ЕЖЛ) е основана през 2005 г. като неформална организация. Сред основните цели на Платформата е обединение на неправителствени организации от цялата страна, които работят за постигане на равенство между половете и срещу всички форми на насилие срещу жените. Организацията се застъпва за интересите на всички жени, независимо от тяхната раса, етнически произход, здравословно състояние, сексуална ориентация, възраст, религия, убеждения или други различия. Платформата работи като коректив на държавата в сферата на равнопоставеността, включително и срещу джендър стереотипите и сексизма, които са в основата на неравнопоставеността и предпоставят насилието над жените. През 2016 г. Българската платформа е регистрирана като ЮЛНЦ съгласно българското законодателство.

От 2005 г. Платформата е пълноправен член на най-голямата коалиция в Европейския съюз – Европейско женско лоби (ЕЖЛ; European Women's Lobby), която обединява над 2000 организации, работещи за правата на жените. Българската платформа споделя и работи за общество, в което приносят на жените във всички аспекти на живота се признава, възнаграждава и оценява – в лидерството, в грижите и в производството; всички жени имат самочувствие, свобода на избор; всички жени и момичета са свободни от насилие и експлоатация; нито една жена или момиче не е изоставено от институциите.

Ние работим за изграждане на справедлива Европа, основана на нашите феминистки ценности за равнопоставеност между жените и мъжете, зачитане на разнообразието, на ценностите ни за мир, достойнство и справедливост. Работейки

за постигането на тази наша визия за Европа и за България, ние създаваме условия за ангажирането на различни поколения и провеждането на критични дискусии по отношение на правата на жените, което е от ключово значение за разбирането и трансформирането на света около нас.

Българска платформа – ЕЖЛ осъществява мониторинг на политиките за равнопоставеност на половете на национално и европейско ниво, води и реализира инициативи за промяна на статуквото и патриархалното българско общество, изготвя и предоставя препоръки на институциите по конкретни проблемни области.

През годините Платформата е реализирала различни кампании, насочени към приемане на законодателство в защита и превенция на насилие над жените, включително срещу онлайн насилието, за приемане на Закон за равните възможности на жените и мъжете, за Закон за защита от дискриминация и др.

ЗА ЕВРОПЕЙСКО ЖЕНСКО ЛОБИ

Европейско женско лоби (ЕЖЛ) е създадено през 1990 г. Европейско женско лоби обединява женското движение в Европа и си поставя за цел да повлияе на широката общественост и на европейските институции да работят в подкрепа на правата на жените и за постигане на реално равенство между жените и мъжете. След множество вълни на разширяване, в продължение на над тридесет години, ЕЖЛ се превръща в най-голямата мрежа от женски асоциации, представляваща общо над 2000 организации във всички държави-членки на ЕС и в страните кандидатки за членство, както и 18 коалиции от цяла Европа.

1

УВОД

Всички кризи, независимо от естеството им, засягат жените и мъжете по различен начин. Жените са непропорционално засегнати от кризите, защото те изострят вече съществуващите полови неравенства. Въпреки това полът рядко или почти никога не се взема предвид при реакции срещу кризите, при дългосрочно планиране или при планиране на превантивни мерки. В резултат, въпреки че някои кризи преминават или се преодоляват, проблемите, пред които са изправени жените, се задълбочават, а последващите кризи ще ги изострят още повече.

Българска платформа към Европейско женско лоби апелира за включването на гледната точка на жените и за отчитане на неравенството между половете при вземането на всяко решение, свързано с глобалните проблеми, пред които всички сме изправени, включително и по отношение на климатичните промени. Това е единственият начин за изкореняване на неравенствата и за справяне с особеностите на кризите от гледна точка на пола, както в краткосрочен, така и в дългосрочен план.

Ние настояваме за предприемането на спешни мерки, които да доведат до справяне със съществуващите неравенства между половете. През 2021 г. Българска платформа – ЕЖЛ издаде Ръководство за ангажиране със Стратегията за равенство между половете на ЕС за периода 2020-2025 г. Публикацията „Съюз на равенство: Стратегия за равенство между половете (2020 – 2025 г.)“ имаше за цел да провонтира към предприемане на действия и ангажиране на българските политически партии с приемането и реализирането на конкретни стъпки, политики, законодателство за преодоляване на половите неравенства. В публикацията е представен анализ, подкрепен с факти и данни за 2020 г., които стоят с още по-голяма острота днес, две години по-късно.

Според неофициалните данни през 2019 г. жените, загубили живота си от ръката на бивш или настоящ партньор, съпруг или син, са 25, а през 2021 г., според доклада на Омбудсмана на РБ, броят на убитите жени е 27. Официална статистика за тези убий-

ства обаче липсва. Държавата не събира и данни за случаите на домашно насилие и насилие, основано на пола. Според различни проучвания една на всеки три български жени е преживяла физическо и/или сексуално насилие. Заради бездействието си в борбата срещу домашното насилие България е осъждана няколко пъти от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург.

Проведено от Европейския институт за равенство между половете изследване сочи, че България е шампион по сексизъм в ЕС: 81% от българите вярват, че основната роля на жената е да се грижи за къщата и за семейството. Сексизмът е и в основата на Решението на Конституционния съд на РБ срещу ратифицирането на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жените и домашното насилие, т.нар. Истанбулската конвенция. В това решение мнозинството от съдиите са особено обезпокоени, че понятието „пол“, залегнало в Истанбулската конвенция, не може да бъде съчетано с българското „бинарно разбиране за половете“. Те се позоваха на член 47, параграф 2 от Българската конституция, който задължава България да осигури платен отпуск по майчинство и безплатни акушерски грижи, и така заключи, че жените в България имат следните социални роли според Конституцията – да бъдат майки, да раждат и да получават акушерска помощ.

В България, както и във всички държави членки на ЕС, съществува разлика в заплащането по пол. Според данни на Националния статистически институт през 2020 г. отчетената разлика е 12,3%, като в сравнение с 2015 г. тя е спаднала само с 1,5%. С този темп ще са нужни десетилетия за преодоляване на разликите в заплащането, а натрупаните разлики в заетостта и заплащането на жените и мъжете водят до още по-големи различия в пенсиите и поставят жените в много по-голям риск от бедност в сравнение с мъжете. Все още съществува разлика в осигурителния доход на осигурените мъже и жени. Постигнат е известен напредък по отношение на средния осигурителен доход, като разликата от 10,3% в полза на мъжете

през 2019 г. е спаднала и през 2021 г. тази разлика е 5,8% в полза на мъжете. Тревожна е статистиката и по отношение на изплатените за осигурителен стаж и възраст пенсии. Данните сочат, че през 2020 г. мъжете са получавали със 129,58 лв. по-висока пенсия от жените, а през 2019 г. разликата е била 117,38 лв.

Българската политика продължава да е място за мъже. И въпреки че веднъж или два пъти се е случвало представителството на жените в НС да достигне и дори да надмине 20%, истината е, че съотношението на половете е далеч от идеята за представителна демокрация. През парламентарни избори, проведени на 2 октомври 2022 г., България избра едва 47 или 19,5% жени в Народното събрание (НС). Тенденцията от години насам е все по-слабо участие на жените в Парламента, като в 47-то НС жените депутатки са едва 54 от общо 240 народни представители, а в предходното 46-то НС жените са 58.

Въпреки че в много официални документи равенството между половете се споменава, то все още не е приоритет за българската политика. На практика тази тема все още се разглежда като „женска тема“ и е виждана като проблем, над който се работи само когато „има време за него“. Понякога чуваме, че е важно да се работи за равенство между половете, но винаги в бъдеще време и винаги тази работа се поставя на заден план. Твърде често други теми са с по-голям приоритет. Всяко време, всеки момент е момент за да говорим за равенство между половете. Първо, защото все още изоставаме сериозно в напредъка, но и – което е по-притеснително – сме свидетели на атаки срещу основни човешки права от страна на консервативни и десни сили. Второ, защото всички кризи имат джендър компонент, което означава, че фокусирането върху въпросите, свързани с пола, в разгара на криза ще намали отрицателното въздействие и ще допринесе за намаляване на последствията от бъдещи кризи. Осъществяването на политиките за равенството между половете изисква включването на всички заинтересовани страни, включително медии, синдикални организации, представители на гражданското общество като ключови партньори в тези политики. Тяхното участие, обаче, засега остава твърде незначително, с ограничен ангажимент и минимално въздействие върху политическите предложения. Налице са малко възможности за включване и структурен диалог между граждани и политици по темата за половото равенство. Съществуват

предубеждения и неразбиране, а демонизирането на термина „джендър“ доведе до възприемане на организациите, които работят за правата на жените, като основен враг на българското общество. Приемайки това предизвикателство, в настоящата публикация Българска платформа към Европейско женско лоби използва термина „джендър“ и термина „пол/полов“ едновременно, поставяйки си за цел да разбули неразбирането и демонизирането на терминологията, свързана с джендър/половото (не)равенство. Това е и причината да предложим кратка терминология, свързана с равнопоставеността на половете.

В настоящата публикация Българска платформа към Европейско женско лоби разглежда едно от основните предизвикателства на нашето време – изменението на климата. Спасяването на климата днес и за бъдещите поколения е един от приоритетите в глобален мащаб. Различни изследвания сочат, че жените и мъжете влияят на околната среда по различен начин и изменението на климата засяга жените и мъжете по различен начин. Изправени пред този проблем, жените и мъжете също имат различни нужди, приоритети и възможности. Следователно, за разработване и поддържане на устойчив и ефективен отговор по отношение на изменението на климата, е необходим подход, свързан с пола; подход, който включва джендър чувствителни индикатори, които са неразделна част от всички политики и действия на всички нива. В същото време различни институции и международни организации сочат, че участието на жените във вземане на решения относно изменението на климата на национално, европейско и международно ниво е твърде небалансирано. Най-високият дял на жените при вземането на решения се наблюдава на международно ниво (ООН, Европейската комисия), а най-ниско на национално ниво. Положението на жените на позиции, които им дават възможност да вземат решения по въпроси, свързани с климатичните промени у нас, както и в много други страни-членки на ЕС, е крайно незадоволително. Настоящата публикация разглежда въпроса за участието на жените в процесите на вземане на решения и обвързва този фундаментален за демокрацията въпрос с въпроса за съществуването на Планетата и необходимостта от адекватни политики, които отразяват гледната точка на мъжете и на жените.

Илиана Балабанова,

Съосновател и председател на Българска платформа към Европейско женско лоби

2

ТЕРМИНОЛОГИЯ, СВЪРЗАНА С РАВНОПОСТАВЕНОСТТА НА ПОЛОВЕТЕ

Илиана Балабанова

При подготовката на терминологията са използвани различни международни и национални източници. Терминологията не претендира да е изчерпателна, а има за цел да представи основни концепции и термини, които са възприети от международни и регионални институции, организации и изследователи на проблематиката.

Умишлено терминологията не е подредена по азбучен ред, а е направен опит да следва логическото възприемане на понятията, започвайки от основни термини, следвани от различни концепции, развити и възприети като отговор на определени проблеми, свързани с джендър различията.

В текстът е направен опит да се предложат изрази на български език, които съдържат както термина „джендър“, така и възприетия в България превод на този термин, а именно „полово основан/а“ или „основан/а на пола“. Употребата на така посочения превод на български език, не представя коректно значението на термина „пол“ като биологична характеристика и на термина „джендър“ като социална конструкция. Поради това, доста често понятията се смесват, терминът „джендър“ остава неразбран, а отграничаването на разликите между биологичен и социален пол остават непознати както за политическия елит на страната, така и за обществеността. Непознаването и неразбирането на терминологията е и една от многото причини за липса на чувствителност, знания и политики, насочени към постигане на реална равнопоставеност на жените и мъжете у нас.

Пол / Sex

Биологични и физиологични характеристики на мъжа и жената.

Джендър / Gender

Терминът „джендър“ е въведен през шестдесетте години на XX век за да отграничи биологичната

природа на различията между мъжа и жената от специфичния набор от социални и културни характеристики, които обуславят (детерминират) тяхното поведение, т.е. да открие различието между биологичния и социалния пол. Полът като социална конструкция (джендър) е надграждане над физиологичните дадености (биологичен пол). Концепцията за джендър включва очакванията относно характеристиките, способностите и вероятното поведение както на жените, така и на мъжете (женственост и мъжественост). Тези роли се променят с времето и варират в зависимост от различните културни контексти. Концепцията за пола като социална конструкция (джендър) е полезна при анализиране на това как често споделяните практики узаконяват неравенството между полове

Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие определя джендър като: *“gender” shall mean the socially constructed roles, behaviours, activities and attributes that a given society considers appropriate for women and men (Art.3, c)*

Българският превод на този текст от Конвенцията звучи по следния начин: *„пол“ означава социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете.“ (чл. 3, в)*

Мъжественост – женственост / Masculinities – femininities

Динамични социокултурни категории, използвани в ежедневиен език, които се отнасят до определено поведение и практики, признати в рамките на една култура като „женски“ или „мъжки“, независимо от това кой биологичен пол ги изразява. Тези понятия са научени и не описват сексуална ориентация или биологична същност. Те са променливи в зависимост от култура, религия, класа, с течение на времето и от други фактори. Например, един мъж може да участва в това, което често се стереотипизира като „женски“ дейности, като грижа за болен родител или отглеждане на деца.

Патриархат / Patriarchy

Социална система, в която мъжете притежават повече власт, лидерски роли, привилегии, морален авторитет и достъп до ресурси и земя, включително и в семейството. Повечето съвременни общества са патриархати.

Джендър дискриминация (дискриминация основана на пола) / Gender discrimination

„Всяко различие, изключение или ограничение по признака на пола, което е насочено към отслабване или намаляване до минимум на признанието, използването или осъществяването от жените, независимо от тяхното семейно положение, въз основа на равнопоставеността на мъжете и жените на правата на човека и основните свободи в политическата, икономическата, социалната, културната, гражданската или всяка друга област“ (ООН, 1979. Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, чл. 1).

Дискриминацията може да произтича както от правото (*de jure*), така и от практиката (*de facto*). Конвенцията на ООН признава и разглежда двете форми на дискриминация, независимо дали се съдържат в закони, политики, процедури или практика:

- *de jure*

Например, в някои държави на жената не е разрешено да напуска страната, да работи без съгласието на съпруга си или да излезе извън дома си без да бъде придружена от съпруга си или от друг роднина от мъжки пол.

- *de facto*

Например, мъж и жена могат да заемат една и съща длъжност и да изпълняват същите задължения, но възнаграждението може да се различава.

В България, текстът, който гарантира защита от джендър дискриминация се съдържа в Закона за защита от дискриминация, чл. 4, съгласно който е забранена „всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна“.

Сексизъм / Sexism

Съгласно Препоръка на Съвета на Европа за предотвратяване и борба със сексизма CM/Rec(2019)1 сексизъм е:

„Всяко действие, жест, визуално представяне, устна или писмена реч, практика или поведение, основани на идеята, че дадено лице или група лица се смятат за по-малоценни поради техния пол, което се проявява в публичната или частната сфера, независимо дали онлайн, или офлайн, и което има за цел или резултат:

- нарушаването на присъщото достойнство или права на дадено лице или група лица; или
- причиняването на физическа, сексуална, психологическа или социалноикономическа вреда или страдание на дадено лице или група лица; или
- създаването на заплашителна, враждебна, унижителна или обидна среда; или
- създаването на пречки пред независимата и пълна реализация на човешките права от дадено лице или група лица; или
- поддържането и засилването на стереотипите по пол.“

Ограничения, основани на пола / Gender-based constraints

Ограничения, пред които са изправени жените или мъжете, поради факта, че са жени или мъже. Примери за ограничения, с които се сблъскват жените са липсата на право на собственост върху земята им или доминираното от мъже участие в процесите на вземане на решения, поради джендър обусловени стереотипи. Ограниченията, които не се основават на пола, се наричат общи ограничения.

Джендър роли или полово, основани роли / Gender-roles

Социални и поведенчески норми, които в рамките на определена култура се считат за социално подходящи за лица от определен пол. Те често определят традиционните отговорности и задачи, възлагани на мъжете, жените, момчетата и момичетата. Специфичните за пола роли често се обуславят от структурата на домакинството, достъпа до ресурси, специфичните въздействия на глобалната икономика, появата на конфликт или бедствие и други местни фактори, като екологични условия.

Предразсъдъци на база джендър / Gender bias

Вземане на решения въз основа на пола, които водят до предпочитане на единия пол пред другия, което често води до предоставяне на привилегии и овластяване на мъжете/момчетата за сметка на жените/момичетата.

Джендър равенство / Gender equality

Джендър равенството означава равни възможности както за мъжете, така и за жените. Това е концепция за равни условия, отношение и възможности за реализиране на пълния потенциал, човешки права и достойнство както на жените/момичетата, така и на мъжете/момчетата, както

и за техния принос към (и извличане на полза от) икономическо, социално, културно и политическо развитие. Следователно равенството между половете е справедливото оценяване от обществото на приликите и разликите между мъжете и жените и ролите, които те играят. Равенството се основава на пълноправно партньорство между жените и мъжете в дома, общността и обществото. Равенството не означава, че жените и мъжете са еднакви, а че правата, отговорностите и възможностите на жените и мъжете не зависят от това дали са родени мъже или жени. Равенството между половете предполага, че интересите, нуждите и приоритетите както на жените, така и на мъжете, на момичетата и момчетата се вземат под внимание, като се признава разнообразието на различните групи и че всички човешки същества са свободни да развиват личните си способности и да правят избор без ограничения, обусловени от стереотипи и предразсъдъци. Джендър равенството е въпрос на признаване на достойнството на всеки човек, въпрос на правата на човека. Джендър равенството е предпоставка и индикатор за устойчиво развитие, насочено към хората.

Овластяване / Empowerment

Увеличаване на личната, политическата, социалната или икономическата сила на индивидите и общностите. Овластяването на жените и момичетата означава придобиване на власт и контрол над собствения живот. Това включва повишаване на осведомеността, изграждане на самочувствие, разширяване на избора, увеличен достъп до и контрол върху ресурсите и действия за трансформиране на структурите и институциите, които укрепват и поддържат дискриминацията и неравенството, основани на пола. В центъра на овластяването стои възможността на човек да контролира собствената си съдба. Това означава, че за да бъдат овластени, жените и момичетата трябва да имат равни права (за образование, здравеопазване и др.) и равен достъп до ресурси (като земя и заетост), както и да могат да използват тези права, ресурси и възможности за вземане на решения (като например възможности за лидерство и участие в политически институции)

Джендър анализ / Gender analysis

Критичен преглед на това как различията в ролите на половете, дейностите, нуждите, възможностите и правата засягат мъжете, жените, момичетата и момчетата в определени ситуации или контекст. Джендър анализът изследва взаимоотношенията между жените и мъжете и техния достъп до и контрол върху ресурсите и ограниченията, пред които са изправени. Джендър анализът трябва да бъде интегриран в оценката на хуманитарните нужди и във всички секторни оценки или ситуационни анализи, за да се гарантира, че основаните на пола несправедливости и неравенства не се изострят от предприетите действия и политики.

Джендър баланс / Gender balance

Принцип, който създава условия за равно участие на жените и мъжете във всички обществени, политически и икономически сфери и дейности на всички нива, включително и на висши позиции. Постигането на джендър баланс подобрява цялостната ефективност на политиките и програмите и е от полза за цялото общество.

Насилие, основано на пола или джендър-основано насилие / Gender-based violence (GBV)

Общ термин за всяко вредно действие, което е извършено против волята на дадено лице и което се основава на социално приписвани (джендър) различия между жените и мъжете. Естеството и степента на специфични видове джендър-основано насилие варират в различните култури, страни и региони. Примерите включват сексуално насилие, включително сексуална експлоатация и злоупотреба, принудителна проституция, домашно насилие, трафик, принудителни/ранни бракове, вредни традиционни практики като генитално осакатяване на жени, убийства в името на честта, наследяване на вдовици и др.

Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие дава следното определение: „*gender-based violence against women*“ shall mean violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately“ (Art. 3, d).

Преводът на български език на този текст от Конвенцията изключва термина „джендър-основано насилие“ и гласи: „*насилие над жените, основано на пола*“ означава насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените“ (чл. 3, г).

Насилие, основано на пола или джендър-основано насилие в извънредни ситуации / Gender-based violence in emergencies (GBVIE)

При извънредни ситуации като конфликти или природни бедствия рискът от насилие, експлоатация и малтретиране се повишава, особено за жените и момичетата. Жените и подрастващите момичета често са изложени на засилен риск от сексуално насилие, експлоатация и малтретиране, принудителен или ранен брак, лишаване от ресурси и вредни традиционни практики. Мъжете и момчетата също могат да бъдат жертви. В същото време националните системи и мрежите за обществена и социална подкрепа могат да отслабнат. В такава ситуация доста често извършителите не са подвеждат под отговорност и остават ненаказани. Преживяното по време на кризисни ситуации насилие има значително и дълготрайно въздействие върху здравето и психологическото, социалното и икономическото благополучие на жертвите и на техните семейства.

Джендър неутрален / Gender neutral

Всичко (концепция, същност, стил на език, т.н.), което не е свързано нито с мъжкия, нито с женския пол. Естеството на системното и вграденото или вътрешното пристрастие е такова, че за съжаление често това, което се възприема като неутрално по отношение на пола, всъщност е джендър слепота. Например при наемане на работа работодателят може да попита и жените, и мъжете дали планират да създадат семейство. Това е джендър неутрално положение, но на практика, ако жена отговори на подобен въпрос положително, тя ще бъде считана за по-непредпочитан кандидат от мъж, който даде същия отговор.

Джендър слепота / Gender blindness

Неуспехът да се признае, че ролите и отговорностите на мъжете/момчетата и жените/момичетата са им дадени в специфичен социален, културен, икономически и политически контекст и произход. Проекти, програми, политики и нагласи, които не отчитат пола като социална конструкция, не вземат предвид различните роли и различните нужди, поддържат статуквото на неравнопоставеност и дискриминация.

Програми за равенство между половете (джендър равенство) / Gender equality programming

Общ термин, обхващащ всички стратегии за постигане на равенство между половете. Те включват интегриране на принципа на равенство между половете, анализ на пола, превенция и отговор на джендър насилие (насилие, основано на пола), сексуална експлоатация и злоупотреба, насърчаване и защита на човешките права, овластяване на жените и момичетата и баланс между половете на работното място.

Разлики между половете (джендър разлики) / Gender gaps

Непропорционални разлики между мъжете и жените, момчетата и момичетата, които отразяват/показват неравенството между половете, напр. по отношение на достъпа до ресурси, достъп до процесите на вземане на решения, и др.

Индикатори, основани на пола или джендър индикатори / Gender indicators

Критерии, използвани за оценка на свързаната с пола промяна в дадено обществено, политическо, културно, социално или икономическо състояние и за измерване на напредъка на джендър равенството. Индикаторите могат да бъдат количествени (данни, факти, числа) и качествени (мнения, чувства, възприятия, опит).

Джендър мейнстриймिंग/интегриране / Gender mainstreaming/integrating

Стратегия за ускоряване на напредъка по отношение на правата на жените и момичетата и ра-

венството между половете. Целта е постигане на джендър равенство, а джендър мейнстриймिंगът е процесът на оценка на последиците за жените и мъжете от всяко планирано действие, включително законодателство, политики и програми. Това е стратегия, която осигурява проектирането, прилагането, мониторинга и оценката на политиките и програмите да бъдат съобразени с нуждите на жените и на мъжете, и да допринесат за постигане на равенство между половете.

Паритет между половете / Gender parity

Числова концепция, която се отнася до съотношението на стойностите жени към мъже или мъже към жени по определен показател.

Джендър планиране / Gender planning

Подход на планиране, който признава различните роли, които жените и мъжете играят в обществото и са съобразени с различните нужди, които те имат.

Бюджетиране, съобразено с пола или джендър бюджетиране / Gender-responsive budgeting (GRB)

Планиране, програмиране и бюджетиране, което допринася за напредъка на равенството между половете и осигурява реализирането на правата на жените. Това включва идентифициране и отразяване на необходимите интервенции за преодоляване на различията между половете в секторните и местните политики, планове и бюджети. Джендър бюджетирането има за цел и да анализира диференцираното по пол въздействие на политиките за набиране на приходи и разпределението на вътрешните ресурси.

Джендър програми и политики или програми и политики за равнопоставеност на половете / Gender-responsive programming and policies

Използване на факти, данни и съображения, свързани с пола, за да се повлияе на дизайна, изпълнението и резултатите от програмите и политиките. Програмите и политиките, отчитащи пола, отразяват реалностите и нуждите на момичетата и жените в компоненти като избор на място, персонал по проекта, съдържание, мониторинг и др. Отчитането на пола означава обръщане на внимание на уникалните нужди на жените, оценяване на техните перспективи, зачитане на техния опит, разбиране на разликите в развитието на момичетата и момчетата, жените и мъжете и, в крайна сметка, овластяване на момичетата и жените.

В България органът, който организира и координира на национално ниво провеждането на държавната политика на Република България в областта на равнопоставеността на жените и мъжете е Министерството на труда и социалната политика (МТСП). Министерството е координационен орган от 2000 г. съгласно ПМС № 155 от 2000 г.,

обн. ДВ, бр. 65 от 2000 г. и извършва тази дейност в сътрудничество с множество институции и организации. От 2004 г. е обособено специализирано звено в МТСП, което понастоящем е отдел „Равни възможности, антидискриминация и социални помощи“ (РВАСП) в дирекция „Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи“ (ПХУРВСП). Отделът е и Секретариат на Националния съвет по равнопоставеността на жените и мъжете към Министерския съвет.

„Равнопоставеността на жените и мъжете е важен елемент на демокрацията и предпоставка за пълноценно упражняване на човешки права. Тя е от ключово значение за постигане на социална справедливост и сближаване, устойчив, интелигентен и приобщаващ икономически растеж. За сяга всички области на живота, затова интегрирането на принципа на равнопоставеност на половете във всички политики е необходимо условие и гаранция за добро управление и напредък на обществото. Стратегическа цел на политиката е да насърчава равнопоставеност на жените и мъжете, предотвратяване и премахване на дискриминация, основана на пола. Политиката по равнопоставеност на жените и мъжете се основава на принципите на: равни възможности за жените и мъжете във всички сфери на обществения, икономическия и политическия живот; равен достъп на жените и мъжете до всички ресурси в обществото; равно третиране на жените и мъжете и недопускане на дискриминация и насилие, основани на пола; балансирано представителство на жените и мъжете в органите, вземащи решения; и преодоляване на стереотипите, основани на пола.“¹

Джендър-чувствителни програми и политики / Gender-sensitive programming and policies

Програми и политики, които отчитат различията между половете и са насочени към постигане на равенство между половете.

Джендър стереотипи или стереотипи, основани на пола / Gender-stereotyping

Приписване на определени атрибути, характеристики и роли на хората въз основа на техния пол. Джендър стереотипите могат да бъдат отрицателни (жените са лоши шофьори, мъжете не могат да сменят памперси) или добронамерени, но те винаги са ограничаващи (жените са по-добри болногледачи, мъжете не са добри учители за деца в ранна възраст). Джендър стереотипите ограничават житейския избор на човека, като

обучение и професионален път, както и житейските планове. Джендър стереотипите допълнително се наслояват със стереотипи относно други характеристики на лицето, като увреждане, етническа принадлежност или социален статус, което води до още по-сериозни ограничения.

Джендър ефект / Gender Effect

Термин, отнасящ се до разбирането, че когато едно общество инвестира в развитието и овладяването на жените и момичетата, ефектите са многобройни както за жените и момичетата, така и за цялото общество. Доклад на УНИЦЕФ за състоянието на децата в света за 2011 г. отчита следното: „Когато момиче в развиващия се свят получи седем или повече години образование, то се жени четири години по-късно. Една допълнителна година в основното училище повишава евентуалните заплати на момичетата с 10 до 20 процента. Проучвания през 2003 г. показват, че когато жените и момичетата печелят доходи, те реинвестират 90 процента от тях в семействата си, в сравнение с 30 до 40 процента, с които мъжете и момчетата допринасят. Изследванията показват също, че по-високите нива на образование сред майките корелират с по-добро здраве на бебетата и децата.“

Репродуктивни права и сексуално и репродуктивно здраве / Reproductive rights and sexual and reproductive health

Репродуктивните права включват правата на всички лица и двойки да решават свободно и отговорно, без дискриминация, принуда и насилие, броя и времето за раждане на своите деца, както и да разполагат с информацията и средствата за това. Те са от съществено значение за всички хора, семейни и несемейни. Те предполагат достъп до грижи за репродуктивното и сексуалното здраве в контекста на първичните здравни грижи, включване на набор от семейно планиране; акушерска и гинекологична помощ; профилактика, грижа и лечение на болести, предавани по полов път, ХИВ/СПИН и др. Репродуктивните права са в тясна връзка със сексуалното и репродуктивно здраве, което означава образование и консултиране относно човешката сексуалност и репродуктивното здраве; превенция и наблюдение на насилието над жени и премахване на традиционните вредни практики, като генитално обрязване, избиращ аборт и др.

Данни, разделени по пол / Sex disaggregated data

Данни, които са класифицирани по пол, представяйки информация отделно за мъже и жени, момчета и момичета. Когато данните не са разбити по пол, е по-трудно да се идентифицират реални и потенциални неравенства. Данните, разделени по пол, са необходими за ефективен джендър анализ.

¹ Текстът е цитиран от интернет страницата на Министерството на труда и социалната политика на РБ, <https://mlsp.government.bg/politika-za-ravnopostavenost> [последно отворено на 21.10.2022]

Стратегически джендър нужди / Strategic gender needs

Стратегически нужди за подобряване на позицията или статуса на жените и мъжете. Справянето с тези нужди позволява на хората да контролират живота си отвъд социално дефинираните ограничителни роли. Стратегическите нужди на жените могат да включват права върху земята, повече власт при вземане на решения, равно заплащане, и др.

Структурни бариери / Structural barriers

Джендър неравенства в социалните структури, основани на институционализирани концепции

за половите различия. Концепции за мъжественост и женственост, очаквания към жените и мъжете, преценки за действията на жените и мъжете, предписани правила за поведението на жените и мъжете, всичко това и много други условия създават и поддържат джендър неравенството в социалните структури. Тези бариери се структурират в социума и на институционално ниво, като по този начин се създават и възпроизвеждат джендър роли, норми, нагласи и стереотипи.

3

ИЗМЕНЕНИЕТО НА КЛИМАТА И ЖЕНСКИЯТ ПОЛ. ВЛИЯНИЕ НА ПРОМЕНЕТЕ НА КЛИМАТА ВЪРХУ ЗДРАВЕТО НА ЖЕНИТЕ

д-р Зорница Спасова

Въведение

Борбата за равенство между половете, постигане на икономическа справедливост и защита правата и интересите на жените се води от десетилетия. През последните години климатичните промени са още един фактор, който задълбочава съществуващите социални и икономически неравенства между двата пола, намалява способността на жените да бъдат финансово независими и оказва отрицателно въздействие върху социалните и политическите им права, особено в страните, чиято икономика в значителна степен е основана в селското стопанство. В много случаи половите неравенства са свързани с това, че жените са по-податливи на негативните последици от промените в климата. Това е свързано с половите роли, особено в развиващите се страни. Жените често зависят от условията на околната среда за доходите и средствата си за оцеляване. Това още повече затруднява и без това ограничения достъп на жените до материалните, социалните, политическите и финансовите ресурси; промяната на климата често обременява жените повече от мъжете и може да усили съществуващите полови неравенства, отдалечавайки ни от постигането на климатична справедливост.

Разликите между половете съществуват по отношение на осведомеността, причинно-следствени връзки и реагирането на изменението на климата. Някои страни вече разработиха и внедриха стратегии и планове за действие по отношение на пола във връзка с изменението на климата. Например в началото на 2010 г. правителството на Мозамбик първо в света приема Стратегия и План за действие по половите въпроси, околната среда и изменението на климата. Като цяло обаче в световен мащаб този процес се намира в своето начало.

Климатичните промени са и двигател на здравните неравенства. Женският пол е по-уязвим към измененията на климата заради физиологични различия, но и поради по-ниските доходи, за-

висимото положение на жените в обществото, спецификата на изпълняваните семейни задължения, и т.н. Факт е, че в световен мащаб природните бедствия от метеорологичен произход, като наводнения, бури, засушавания, горещи вълни и т.н., убиват повече жени, отколкото мъже, най-вече в страните, в които социално-икономическият статус на жените е особено нисък.

Различия между половете във възприятията за климатичните промени

Проучванията показват, че жените са по-загрижени за климатичните промени и са по-склонни да потребяват стоки и услуги, които са благоприятни за климата. Жените по-често се съгласяват с научното мнение, че антропогенните емисии на парникови газове са основна причина за изменението на климата (мъже: 56%, жени: 64% – проучване сред младежи във Финландия) и са по-обезпокоени от неговите последици: 29% от мъжете и 35% от жените в САЩ са „много разтревожени“ заради глобалното затопляне.

Ключов фактор за адаптацията към изменението на климата е достъпът до полезна климатична информация. В африканските страни на юг от Сахара обаче този достъп е обусловен от половия фактор, тъй като жените имат по-ограничен достъп до климатична информация. В публикувано през 2020 г. изследване на дребни фермери, произвеждащи захарна тръстика в Малави, е установено, че повече жени, отколкото мъже, нямат достъп до прогнозната информация за приемане на решения за адаптация. Влияние оказва и различното семейно положение, както и разликите в нивото на образование и грамотност сред жените и мъжете.

Различия между половете по отношение влиянието на изменението на климата

Изхвърлянето на парникови газове, които са виновни за изменението на климата, също зависи от пола. Проучване относно използването на автомобили в Швеция например показва, че мъжете използват автомобили по-често и на по-големи разстояния, често карат непридружени, и така

допринасят за отделянето на повече въглероден диоксид в атмосферата.

Различия между половете в уязвимостта към климатичните промени: въздействия върху здравето

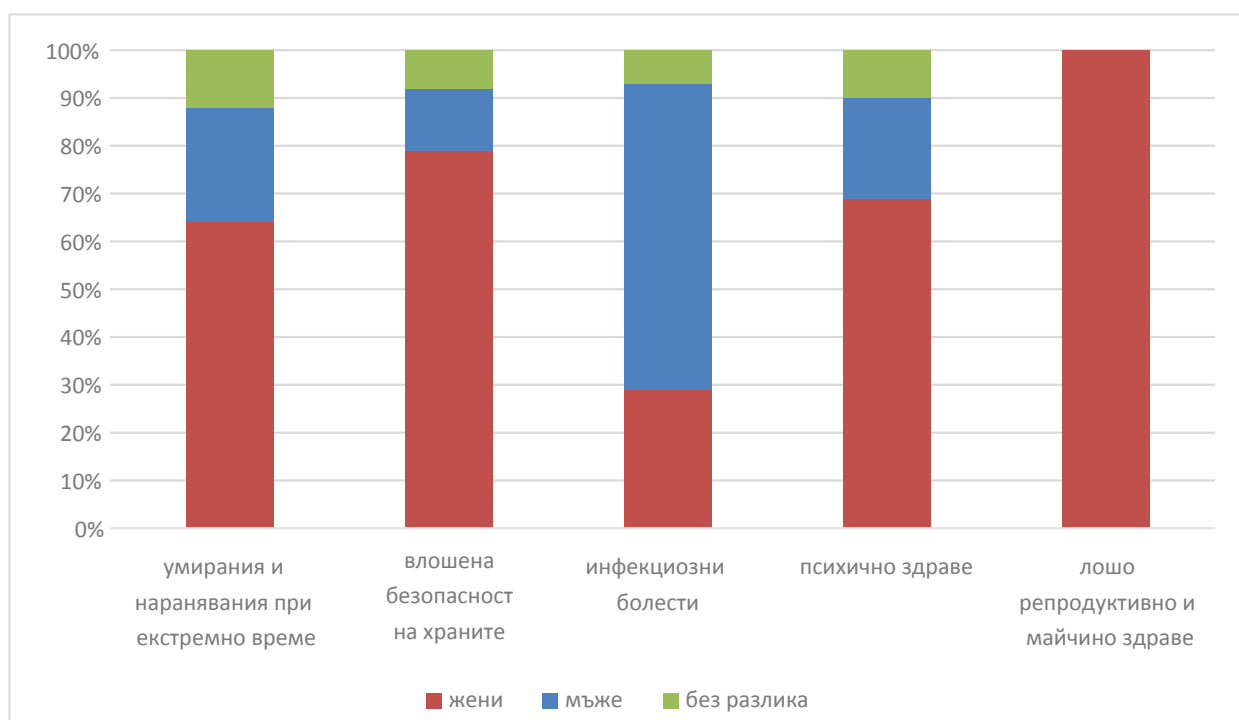
Последиците от климатичните промени засягат различно отделните групи от обществото, като често най-уязвими са бедните хора, които понасят последиците от промените в климата най-силно и болезнено. В световен мащаб общо 1,3 милиарда души в страните с ниски и средни доходи живеят под прага на бедността, като 70% от тях са жени.

Системен литературен обзор на 130 публикации в научни списания установява, че жените и момичетата често са изправени пред непропорционално високи рискове за здравето от въздействието на

изменението на климата в сравнение с мъжете и момчетата. Според анализа в 68% или в 89 от 130-те научни публикации се твърди, че въздействието на климатичните промени върху здравето на жените е по-силно, отколкото върху здравето на мъжете (Фиг. 1). При жените смъртността при екстремни метеорологични явления, като горещи вълни и тропични циклони, е по-висока. Жените по-често от мъжете страдат от лошо психично здраве, насилие от страна на партньора и продоволствена необезпеченост след екстремни метеорологични явления. В някои случаи обаче мъжете могат да бъдат изправени пред по-висок риск, например от самоубийство, след екстремни метеорологични явления. Те са и по-заstraшени от определени здравословни проблеми, свързани с работата на открито.

Фигура 1

Разпределение по пол на ефектите от климатичните промени върху здравето

Източник на данни: Global Gender and Climate Alliance (2016). Допълнителен анализ от Carbon Brief

В следващата таблица са обобщени спецификите на въздействието на климатичните промени върху здравето на жените.

Таблица 1.

Примери за различни въздействия върху здравето на жените, свързани с климата, и съответните физиологични, културни и социално-икономически рискови фактори

Рискови фактори	Полови различия във въздействията върху здравето	Физиологична и биологична уязвимост	Културни и социално-икономически уязвимости
Нарастване честотата на горещите вълни и увеличение на средната температура на въздуха през лятото	- Непропорционална заболяемост и смъртност, свързана с топлината - Неблагоприятни репродуктивни резултати: преждевременно раждане, раждане на деца с увреждания, гестационна хипертония и прееклампсия	- Жените имат по-бърз метаболизъм, разсейват по-малко топлина чрез изпотяване, имат повече мастна тъкан и намалена ефективност на радиационно охлаждане - Топлината увеличава производството на вазоактивни вещества, повишава вискозитета на кръвта и засяга функцията на ендотелните клетки, което може да промени плацентарния кръвоток и да доведе до повишаване на риска от хипертонични кризи и мъртво раждане - Хипертермията е тератогенна, разстройваща нормалната последователност на генната активност по време на органогенезата	- Лош достъп до здравеопазване, съоръжения за охлаждане и личен транспорт; - Липса на комуникация и информираност за уязвимостта на жените към топлината сред специалистите по здравни грижи и вземащите политически решения на местно, национално и дори глобално ниво; - Недостиг на данни с разбивка по пол за заболяемост и смъртни случаи, свързани с топлината, неизвестни критични прагове на експозиция; - Тежко облекло поради наложени културални съображения
Лошо качество на въздуха заради изгаряне на ископаеми горива; увеличение на приземния озон вследствие на повишените температури на въздуха	- Респираторни и сърдечно-съдови заболявания - Неблагоприятни репродуктивни резултати: мъртво раждане, втρεутробно ограничаване на растежа и вродени дефекти	- При жените има по-голямо отлагане на вдишани частици в белите дробове - Вследствие на по-често срещаната анемия при жените, те са по-чувствителни към токсикологична експозиция - Замърсителите на въздуха (напр. CO₂) могат да преминат през плацентата и да въздействат върху растежа на плода по време на ключови периоди на развитие - Замърсителите на въздуха увреждат респираторната и сърдечно-съдовата система на майката, което води до намалена ефективност на плацентната функция с последващо влошаване развитието на плода	- Традиционните вътрешни печки за готвене и отопление използват биомаса, която отделя въглероден окис, въгледороди и прахови частици и е отговорна за почти 1/4 от замърсяването на околния въздух с фини прахови частици PM_{2.5} - Жените прекарват повече време въщи и по този начин са непропорционално засегнати
Увеличаване честотата на свързаните с климата природни бедствия, като урагани, наводнения, горски пожари и т.н.	- Сред жертвите на тези природни бедствия преобладават жените - При оцелелите жени се наблюдава по-малка продължителност на живота - Жените и момичетата са изложени на висок риск от физическо и сексуално насилие, особено ако принадлежат към маргинализираните групи на общество - При жените след бедствия се наблюдават по-често разстройства на настроението, депресия и тревожност - При бременни жени, раждащи след природни бедствия, се наблюдават по-чести усложнения, включително прееклампсия, кървене и раждане на новородени с ниско тегло	- Жените от всички възрасти са по-склонни да изпитват диетични дефицити, водещи до лошо физическо здраве и уязвимост към недостиг на ресурси, произтичащ от природните катастрофи - Лошият изходен хранителен статус и физическо здраве може да попречи на бягството и оцеляването в острата фаза на бедствието.	- Жените имат неравен достъп до основни блага и нивото на смъртност при тях нараства, когато имат по-ниско социално-икономическо положение - Жените често се грижат въщи за деца и възрастни хора и изчакват роднините им да се върнат преди евакуацията - Бедните, самотни, възрастни жени, момичета и жени с увреждания са в най-голям риск от злоупотреба, защото имат по-малко лични, семейни, икономически и образователни ресурси, от които да черпят защита, помощ и подкрепа - Жените страдат от непропорционална загуба на работа и по-бавно се възстановяват икономически след бедствия - Лош достъп до акушерска помощ по време на и след бедствия

Променливите валежи и температурните екстремуми влошават условията за развитие на растениевъдство, животновъдство и рибовъдство, което се отразява на продоволствената сигурност	· Жените страдат по-често от дефицит на микроелементи · Повече жените страдат от анемия, в сравнение с мъжете, която е свързана с когнитивни увреждания, включително намалена способност за съсредоточаване, лоша оперативна памет, емоционални проблеми и увредени сетивни възприятия · Недохранването има отрицателен ефект върху неонаталните показатели, включително вътреутробно ограничаване на растежа и перинатална смъртност	Жените са особено чувствителни към последиците от продоволствената несигурност и произтичащите от това хранителни дефицити поради повишени нужди по време на менструация, бременност и кърмене	· Недостигът на хранителни вещества може да се засили от културни практики, които дават приоритет на храненето на деца и възрастни мъже · В страните с ниски доходи жените произвеждат между 60 и 80% от цялата храна, затова техният поминък, както и хранителен статус са застрашени при отрицателно въздействие на климатичните условия върху селскостопанските добиви · В развиващите се страни по-малко от 10% от жените фермери са земевладелци, а едва 2% притежават документи за собственост на земята
Промяната на режима на валежите води до по-голяма несигурност по отношение снабдеността с вода и повишен риск от болести, пренасяни чрез вода	· Недостигът на вода налага водоснабдяване от източници, които могат да бъдат биологично и токсикологично замърсени, което води до бактериални и вирусни инфекции, както и излагане на токсини · Изминаването на дълги разстояния за набавяне на вода увеличава излагането на екстремна топлина · Липсата на чиста вода и канализация създава небезопасни условия за жените, особено по време на менструация и бременност, когато хигиената е от особено значение	· Дехидратацията по време на бременност води до намален маточен кръвоток и е свързана с преждевременно раждане · Инфекциите по време на бременност поставят под риск здравето на майката и детето	· По традиция жените осигуряват вода за битови нужди за цялото семейство; недостигът на вода означава повече време, прекарано в търсене и доставяне на вода от по-отдалечени водоизточници, съответно по-малко време за домакински дейности, икономически дейности и образование · Изчислено е, че в някои региони до 85% от дневните енергийни разходи на жените се изразходват за доставяне на вода. · Изминаването на големи разстояния в търсене на вода застрашава безопасността на жените поради риск от насилствени престъпления и нападения на диви животни
Промени в температурата, валежите и екологичните условия водят до промяна на географското разпространение на векторно преносимите заболявания	· Излагането на болести, пренасяни от комари, представлява заплаха за здравето на бременните жени · Бременните жени са изложени на три пъти по-висок риск от тежко протичане на малария в сравнение с жените, които не са бременни · Вирусът Zika носи опустошителни въздействия за плода, като микроцефалия, малформации на ЦНС и нарушено когнитивно развитие · Вирусът на денга се свързва с повишен риск от раждане с цезарово сечение, еклампсия и изоставане на растежа	· Бременните жени се намират под по-голям риск от предавани чрез комари заболявания, което се дължи на повишено производство на CO₂, който е атрактивен за комарите, както и увеличен периферен кръвоток, топлината от който позволява на комарите да локализируют гостоприемника; · Хормонално предизвиканите промени в имунологичната функция по време на бременност водят до намален имунен отговор, което се проявява като по-висок риск от виремия (състояние на организма, при което вируси влизат в кръвта и оттам имат достъп до останалата част на тялото) · Инфекциите по време на бременност могат да доведат до анемия и затруднено транспортиране на хранителни вещества през плацентата, което води до ограничаване на растежа на плода и повишена уязвимост на майката към хеморагични усложнения при раждането	· Жените прекарват повече време в домовете си, което ги поставя в непосредствена близост до местата за събиране на дъждовна вода (в земеделските региони), които са и обикновено места за размножаване на комарите; · Липса на достъп до пренатална акушерска помощ и асистирано раждане при жени с инфекции ги излага на риск от кръвоизлив след раждането и дори смъртен изход.

Причинените от климата промени в околната среда водят до принудителна миграция на хора	· Жените са по-склонни да предприемат краткосрочни миграции, което често бива изключвано от анализа на миграционните процеси; · Жените са по-склонни да мигрират заради суша	· Липсата на основни санитарни и здравни услуги води до здравни проблеми за бежанците и мигрантите · Принудителната миграция в резултат на промени в околната среда или природни бедствия причинява физиологичен и психически стрес · Жени, чиито партньори пътуват често, са изложени на по-висок риск от ХИВ инфекция	· Ниското образование е рисков фактор за миграция, а в световен мащаб жените страдат непропорционално от липса на образование · Жените имат по-малко възможности за работа и често не са в състояние да мигрират към икономически развити и следователно по-малко екологично уязвими региони, поради което могат да окажат „хванати в капан“ · Жените, които мигрират, все още се сблъскват с проблема, че те са тези, които трябва да полагат грижи за децата, възрастните и болните хора · Миграцията излага жените на риск от трафик на хора
--	---	---	--

Климатичните промени и здравето на жените в България

Жените в цял свят са по-уязвими към промените в климата по отношение на тяхното здраве и благополучие, но всяка държава следва да бъде разглеждана в отделен контекст. България е част от Европейския съюз, но същевременно е най-бедната страна в него, което задълбочава здравните неравенства между двата пола. Освен това, самата адаптация към изменението на климата изисква средства. Наличието на климатик в домовете, например, може да бъде животоспасяващо при гореща вълна, а е известно, че жените са по-уязвимият пол при високи температури на въздуха. България е на последно място в ЕС по снабденост с климатизи в домовете. Липсата на климатизи в домовете се отнася най-вече за населението с ниски доходи, а жените по-често попадат в тази група.

Жените преобладават в половата структура на нашето население, особено в групата на населението в напреднала и старческа възраст, която обичайно е по-уязвима към климатичните опасности.

Висок е и относителният дял на населението с хронични заболявания в България, което е особено уязвимо към изменението на климата. Според данни от третата вълна на Европейското здравно интервю 40,2% от българите страдат от хронични заболявания или някакъв продължителен здравословен проблем. Жените са по-засегнати от

хронични заболявания, като 44,1% спрямо 36% при мъжете страдат от хронични заболявания. Водещ здравен проблем е високото кръвно налягане (хипертония), което е климатично чувствително заболяване.

Важно е да се отбележи, че здравните неравенства между половете са по-големи в населените места извън София и другите големи градове на страната. Голяма част от жените в земеделските региони водят живот, който е по-тясно свързан с природата, но и следователно по-уязвим към климатичните изменения. Утежняващ фактор е и по-трудният достъп до квалифицирана медицинска помощ и добра материално-техническа база за лечение и профилактика в тези части на страната, което отново засяга в по-голяма степен жените.

Какво може да се направи?

Освен смекчаването на климатичните промени, което е свързано с намаляване и спиране емисирането на парникови газове и по този начин намаляване на негативното въздействие на климатичните промени върху здравето на жените, са необходими и мерки за адаптация, включени в Националната стратегия за адаптация към изменение на климата с План за действие към нея (за България, но такава стратегия имат вече почти всички държави), както и вземането на мерки за адаптация на местно ниво (общини). Така наречените „основани на пола решения“ са описани в Таблица №2:

Таблица 2.

Примери за многосекторни решения на проблема за въздействието на изменението на климата върху здравето на жените

Рискови фактори	Основани на пола решения
Високи температури и прояви на горещи вълни	→ осигуряване на климатизация в родилните отделения (установено е, че води до намаляване на нуждата от интензивни грижи в неонаталния период); → улесняване на достъпа до пренатални грижи в уязвими към топлина географски области; → внедряване на системи за ранно предупреждение при горещи вълни с образователни послания, насочени към жените; → събиране и публикуване на сегрегирани по пол здравни данни; → Отчитане на вредните въздействия на градските топлинни острови.
Лошо качество на въздуха заради изгаряне на изкопаеми горива и увеличаване на приземния озон вследствие високите температури на въздуха	→ Подобряването на достъпа до готварски печки с чисто горене, които доказано намаляват излагането на въглероден окис, въгледороди и прахови частици и редуцират рисковете за здравето; → Съобразяване с транспортните нужди на жените от страна на вземащите решения за градоустройство; → Отчитане въздействието на замърсения въздух върху плода и майчиното здраве и полагане усилия за постигане на целите за PM2.5 в селска и градска среда.
Увеличаване честотата на свързаните с климата природни бедствия, включително урагани, наводнения и горски пожари	→ Осигуряване на съобразени с половите различия и нужди приюти за кризисни ситуации; → Оказване на спешна акушеро-гинекологична помощ максимално рано в хода на бедствието; → Събиране на класифицирани според пола здравни данни, свързани с бедствия; → Увеличаване на специфичните за пола послания за обществено здраве преди, по време и след бедствия; → Осигуряване на съобразени с пола психологически услуги в районите, засегнати от бедствия; → Създаване на планове за икономическо възстановяване, които осигуряват професионално обучение на женската работна сила.
Променливи валежи и температурни екстремуми, които влошават условията за развитие на растениевъдството, животновъдството и рибовъдството, давайки отражение на продоволствената сигурност	→ Овластяване чрез ориентирани към жените устойчиви земеделски модели; → Въвеждане на богати на хранителни вещества, местно произведени храни в диетата; → Засилване на хранителните интервенции при жени в репродуктивна възраст.
Промяна на режима на валежите, която води до по-голяма несигурност по отношение снабдеността с вода и повишен риск от болести, пренасяни чрез вода	→ Увеличаване на достъпа до филтри за вода за домовете; → Увеличаване на публичните инвестиции във водната инфраструктура в райони с висок риск, като градски бедни квартали; → Ангажиране на местни жени-лидери и жени-домакини в локални, регионални и национални санитарни проекти, които гарантират на жените безопасен достъп до хигиенни съоръжения и чиста вода; → Насърчаване на практики за пестене на вода, които вземат предвид различните нужди от вода при жените.
Промени в температурата, валежите и екологичните условия, които водят до промяна на географското разпространение на векторно преносимите болести	→ Събиране на здравни данни, разделени по пол; → Изграждането на системи за наблюдение и ранно предупреждение на векторно пренасяни болести. Това ще позволи ефективно и ефикасно предварително; разпределение на ресурси, като мрежи за легла и инсектициди; → Детските заведения могат да подкрепят ролята на жените като осигуряващи грижи.
Свързани с климата промени в околната среда, водещи до принудителна миграция на хора	→ Планираната и добре управлявана миграция може да намали възможността за последващи хуманитарни кризи; → Проактивното управление на природните ресурси в т.нар. „горещи точки“ по отношение на климатичните промени може да предотврати принудителната миграция; → Тенденцията е хората да мигрират от село към град – необходими са действия за изграждане на градска инфраструктура, която е устойчива и гъвкава да поеме този поток от населението; → Когато мигрантите са разположени в бежански лагери, от съществено значение е всички възможни ресурси да са разгърнати за защита на личната безопасност на жените и осигуряване на репродуктивни здравни услуги.

Политически рамки

Изменението на климата, бедността и неравенството между половете все повече се признават за глобални проблеми. Въпреки това постигането на интеграция на политики, създаването и прилагането на общи програми и събиране на данни е предизвикателство. Така например Глобалните цели за устойчиво развитие, приети от ООН за периода 2016 – 2030 г., съдържат отделни цели за преодоляване на бедността, равенство между по-

ловете, устойчиво развитие и действия в областта на климата. Възможностите за взаимно свързване на тези отделни цели чрез подцели и индикатори са до голяма степен загубени по време на разработването на Целите за устойчиво развитие. Дезагрегация и липсата на изрично свързване на здравето с другите целеви области води до противоречиви усилия, неефективност и комуникационни бариери между участващите агенции, натоварени с разрешаването тези многосекторни проблеми.

По подобен начин е постигнат известен напредък като част от Рамковата конвенция на ООН по изменение на климата (РКООНИК) и Международната стратегия на ООН за намаляване на бедствията. Решение 21/CP.22 на РКООНИК (2017 г.) призовава за „план за действие по отношение на пола“ за включване на гледна точка, свързана с пола, във всички елементи на смекчаването, адаптацията, изграждането на капацитет, технология и финанси. Въпреки че тази рамка поставя началото на редица действия, липсват систематични интегративни процедури, както и индикатори за наблюдение на напредъка.

Рамката на Сендай за намаляване на риска от бедствия е международен договор, приет през 2015 г., за установяване на общи цели и стандарти за намаляване на риска от бедствия. Тя формализира изменението на климата като мултипликатор на риска от бедствия за жените и признава последните като важни участници в намаляването на риска. Освен това тя призовава основателите да подготвят, преглеждат и периодично да актуализират приетите политики, планове и програми с участието на заинтересованите институции, като

се има предвид сценариите за изменение на климата и тяхното въздействие, както и да улесняват участието на всички сектори и засегнати страни. Силната отчетност е фундаментална за рамката, която съдържа 38 индикатора за проследяване на напредъка в изпълнението на седемте цели за намаляване на смъртността при бедствия и щети по критичната инфраструктура и върху икономиката чрез изграждане на системи за ранно предупреждение, подобрени национални и местни стратегии за смекчаване и подобро международно сътрудничество. Рамката също така включва свързаните индикатори на Целите за устойчиво развитие за бедността, устойчивостта и действията в областта на климата. Sendai Framework Monitor ще функционира като инструмент за управление, за да помогне на страните да разработят стратегии за намаляване на риска от бедствия, да вземат информирани за риска политически решения и да разпределят оптимално ресурсите си за предотвратяване на нови бедствия. Също така тя предвижда целево събиране на дезагрегирани данни с официално докладване два пъти годишно чрез Сендай рамката за наблюдение.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Климатека, Какво е климатична справедливост, 3 ноември 2020, <https://www.climateka.bg/kakvo-e-klimatichna-spravedli-vost/> [поледно отворено на 21.10.2022]
2. Международна федерация на Червения кръст и Червения полумесец, 2007 г.; UNDAW, 2001 г.
3. Спасова З., Климатичните промени и здравето на жените, платформа Климатека, 6 март 2022 г., <https://www.climate-ka.bg/klimatichni-promeni-zdraveto-na-zhenite/> [поледно отворено на 21.10.2022]
4. Спасова З., Климатичните промени и здравето на жените, диплома, изготвена по програма „Равнопоставеност и климатична справедливост“ на Български фонд за жените, 2022
5. Спасова З., Политики по адаптация към изменение на климата – ръководство за здравния сектор, СЗО и НЦОЗА, 2022
6. Уикипедия, Влияние изменения климата на гендерное равенство
7. CarbonBrief, Mapped: How climate change disproportionately affects women's health, 29 October 2020, <https://www.carbonbrief.org/mapped-how-climate-change-disproportionately-affects-womens-health> [последно отворено на 21.10.2022]
8. Environmental health inequalities in Europe. Second assessment report. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2019.
9. Rudolph, L & Harrison, C. A Physician's Guide to Climate Change, Health and Equity. 2016. Public Health Institute. Oakland, CA
10. Sorensen C, Murray V, Lemery J, Balbus J (2018) Climate change and women's health: Impacts and policy directions. PLoS Med 15(7)
11. Sorensen, C., Saunik, S., Sehgal, M., Tewary, A., Govindan, M., Lemery, J., & Balbus, J. (2018). Climate change and women's health: Impacts and opportunities in India. GeoHealth, 2, 283–2
12. Special Focus: Climate Change and Pregnant Women, Public Health Institute/Center for Climate Change and Health, 2016
13. WHO, Gender, Climate Change and Health, 2014

4

ДЖЕНДЪР МЕЙНСТРИЙМИНГ ИЛИ В ОЧАКВАНЕ НА ГОДО*

(журналистическо разследване по темата)

Мишо Гръблев

**„шумно известна пиеса на Самюел Бекет, в която двама чакат трети и плещят какво ли не, докато се надяват да дойде въпросният Годо, когото не познават, който е по-скоро фикция, отколкото жив човек, не само за тях. Шумно известна е тази пиеса тъкмо заради това, заради раздвоението на реалния-нереален човек, заради нерационалните ни реакции, докато се напъваме да разтълкуваме до болка познатия уж свят, в който битуваме.“²* – Любомир Котев, писател, литературен критик

Започвам това въведение в темата „джендър мейнстрийминг“ с иронична препратка към едно от знаковите произведения на Самюел Бекет, което поставя началото на цяло направление в изкуството и театъра, а именно това на абсурда. Годо никога не идва, не е ясно дали изобщо съществува, но докато го чакат, героите от пиесата изговарят купища безсмислени думи, поставящи под съмнение изоб-

що съществуването на света и на тях самите през призмата на въпроса има ли го Годо и дали все пак някога ще дойде. Подобно е положението с темата за половата равнопоставеност в света, в Европа и в България през погледа на обикновения българин. Обобщено за равенство между половете се заговаря още в годините след Първата световна война. Тогава още предстоят битките на социалния фронт за равни изборителни права, равни образователни права, равни трудови права и т.н. Ще минат десетилетия, докато тези базисни равенства бъдат постигнати, поне на документи. Така например едва през 70-те години на XX век започва приемането на международни документи, които поне на думи или по-скоро препоръчително, отколкото задължително поставят изискването за полово равнопоставеност. Да погледнем конкретно към Европа, където ще намерим и България. От средата на 70-те години до края на XX век в Европа се приема обемно количество от задължителни и препоръчителни актове за гарантиране на равенството между мъжете и жените например на работното място.³

3 Директива 75/117/ЕИО от 10 февруари 1975 г. – сближаване на законодателствата на държавите-членки относно прилагането на принципа за равно заплащане на мъжете и жените; Директива 76/207/ЕИО от 9 февруари 1976 г. – прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до заетост, професионална квалификация и развитие, и на условията на труд; Директива 79/7/ЕИО от декември 1978 г. – прогресивно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените в сферата на социалното осигуряване; Директива 86/378/ЕИО от юли 1986 г., изменена с Директива 96/97/ЕИО от декември 1996 г. – прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените в професионалните социалноосигурителни схеми; Директива 86/613/ЕИО от декември 1986 г. – прилагане принципа на равното третиране на мъжете и жените, които извършват дейности в качеството на самостоятелно заети лица, включително и в сектора на земеделието, както и за закрила на самостоятелно заетите жени по време на бременност и майчинство; Директива 92/85/ЕИО от октомври 1992 г. – въвеждане на мерки за насърчаване подобряването на безопасността и здравето по време на работа на бременни работнички и на работнички родилки или кърмачки;

2 Котев, Л., В очакване на Годо, Делник: <https://bit.ly/3SmrHRJ> [последно отворено на 21.10.2022]

След началото на века законодателството по темата за равенството между половете в областта на труда на европейско ниво се засилва⁴. България става член на ЕС през януари 2007 г.

Бегъл поглед към очакването на Годо по темата за половата равнопоставеност показва следните статистически показатели. Петнадесет години след приемането на страната в Европейския съюз отчетеното от НСИ различие в заплащането между мъже и жени е 12,3% за 2020 г., като разликата е била 13,8% през 2016 г. Т.е. за 5 години Годо на половата равнопоставеност по отношение на равното заплащане между мъжете и жените се е приближил до нас с под 1%. Може сами да екстраполирате очакванията за следващите 50 години и ще видите, че дори и тогава при този темп на придвижване Той няма да е дошъл.

Но защо се отклоних от темата „джендър мейнстрийминг“ към полова равнопоставеност по отношение на труда и заплащането? Причината е, че равенството между половете при полагането и заплащането на труда е най-добре регламентираната част от джендър равнопоставеността изобщо. Нито един друг обществен сектор, в който принципно трябва да се случи равенството между половете, няма толкова много свършена законодателна и ефективна работа, а виждаме какви са резултатите – по малко от 1% за 5 години. Тези изводи за бавния път на промените в половата равнопоставеност са направени още през 90-те години на миналия век от Съвета на Европа. Ре-

зултатът е приетият през 1996 г. от Европейската комисия „джендър мейнстрийминг“ подход. Целта е използваният дотогава метод за постигане на полова равнопоставеност обобщен като „политика за равни възможности“ не да бъде заместен, а да бъде разширен с нов поглед и нова стратегия за действия. *„Джендър мейнстриймингът не включва ограничителни усилия за насърчаване на равенството в провеждането на специфични мерки в подкрепа на жените, а мобилизира всички общи политики и мерки, насочени специално за постигане на равнопоставеност, чрез активно и открито съобразяване при планирането на тяхното потенциално въздействие върху положението на мъжете и жените (джендър перспектива). Това означава систематичен преглед на мерките и политиките и отчитане на такива потенциални ефекти в хода на тяхното определяне и провеждане.“*⁵

Според Съвета на Европа джендър мейнстриймингът може да се опише като *„(ре)организацията, усъвършенстването, разработването и оценката на свързаните с политиките процеси, така че перспективата за равнопоставеността на половете да бъде заложена във всички политики, на всички равнища и етапи от заинтересованите страни, които обичайно участват в разработването на политиката.“*⁶

Европа ще се развива бързо по този въпрос и в годините между 1998 – 2001 ще се очертаят три типа стратегии за полова равнопоставеност, които всички ще бъдат обединявани в следващи текстове и законодателни концепции под шапката на „джендър мейнстрийминг“⁷.

Така разграничаваме трите типа стратегии за равнопоставеност на половете — **преработване, прекрояване и трансформация**.

- Под **преработване** се имат предвид мерки, насочени към установяване на формална равнопоставеност между мъжете и жените, например законодателство за равнопоставено отношение и механизми за прилагането на тези закони. Като примери на равнище ЕС могат да бъдат посочени директивите за равно заплащане и равно третиране в достъпа до трудова заетост, обучение, повишение и условия на труд. Всъщност преработването се явява една от най-старите стратегии за насърчаване на равните възможности.
- Втората стратегия е **прекрояването**. Тъй като равното третиране само по себе си не води ав-

⁴ Новоприето законодателство:

Директива E2002/73/ЕО от септември 2002 г. за изменение на Директива 76/207/ЕО от 9 февруари 1976 г. за прилагането на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до заетост, професионално обучение и повишаване, и условията на труд. Директивата съдържа определението на Общността за пряка и косвена дискриминация, тормоз и сексуален тормоз. Тя също така насърчава работодателите да предприемат превантивни мерки за борба срещу сексуалния тормоз, засилва санкциите за дискриминация и предвижда създаване в държавите-членки на органи, които да отговарят за насърчаване на равното третиране на мъжете и жените.

Регламент (ЕО) No 806/2004 от април 2004 г. относно интегрирането на равенството между половете в политиката на ЕС за сътрудничество и развитие като цяло и приемане на конкретни мерки за подобряване на положението на жените. Директива E2004/113/ЕО от декември 2004 г. относно прилагане на принципа за равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги.

Директива E2006/54/ЕО за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите (преработена): за да засили правната сигурност и яснота в прилагането на принципа на равнопоставеност, Директивата слива: Директива 75/117/ЕО за равното заплащане, Директива 76/207/ЕО, изменена с Директива 2002/73, Директива 86/378/ЕО, изменена с Директива 96/97/ЕО за равното третиране в официалноосигурителните схеми, и Директива 97/80/ЕО относно тежестта на доказване в случаите на дискриминация, основана на пола.

⁵ Европейска комисия (1996), Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities. COM(1996) 67 окончателен.

⁶ Съвет на Европа (1998), Gender mainstreaming: conceptual framework, methodology and presentation of good practices. Страсбург.

⁷ Rees (1998). Вж. също Stevens and Van Lamoen 2001.

томатично до равни резултати, се налагат специфични мерки и улеснения за жените. Като примери могат да бъдат посочени програмите за утвърждаващи действия и предоставянето на грижи за децата. Съгласно подхода на прекрояване се предполага, че жените ще се асимилират в статуквото, което само по себе си не е предмет на дискусия.

- Третата стратегия на „трансформация“ прави допълнителна крачка напред, поставяйки под въпрос статуквото (преобладаващата насока или мейнстрийм), и приема, че може да е необходима трансформация на институциите и/или организациите за постигане на равнопоставеност на половете. Следователно джендър мейнстриймингът би довел до прибавяне на този потенциал за трансформация към установените политики на равнопоставеност на половете на формалното равенство и позитивно действие.⁸

През последните петнадесет години се разработват множество отделни стратегии за „джендър мейнстрийминг“, които са посветени на конкретни области или са дело на отделни държави, които имат специфичен контекст. За пример могат да бъдат дадени „Ръководство за джендър мейнстрийминг EQUAL“, предназначено за участниците в националните програми EQUAL⁹, „Ръководство по джендър мейнстрийминг“, разработено от Комитета за подкрепа на джендър мейнстрийминга на Швеция¹⁰, „Ръководство за джендър мейнстрийминг в университетите“¹¹.

Това разнообразие от подходи и подстратегии за интегриране на джендър мейнстрийминг подхода в различните държави и клъстери от обществени отношения е систематизирано чрез въвеждането на контролен лист за джендър мейнстрийминг на политиките по различните теми, касаещи половата равнопоставеност, който се състои от четири стъпки:

⁸ Европейска комисия, Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“, Ръководство за джендър мейнстрийминг посредством политиките за заетост, социално включване и социална закрила, Служба за публикации, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/25711> [последно отворено на 21.10.2022]

⁹ Европейска комисия (2004). EQUAL Guide on Gender Mainstreaming. Брюксел: Европейска комисия. Публикувано в интернет на адрес: https://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/data/document/gendermain_en.pdf [последно отворено на 21.10.2022]

¹⁰ Jämstöd (2007). Gender mainstreaming manual. Официални доклади на правителството на Швеция SOU 2007:15. Стокхолм, Едита Сверије АБ. Публикувано в интернет на адрес: <https://www.government.se/contentassets/3d89b0f447ec43a4b3179c4a22c370e8/gender-mainstreaming-manual-sou-200715> [последно отворено на 21.10.2022]

¹¹ Stevens, I., & I. van Lamoën (2001). Manual on Gender Mainstreaming at Universities. Equal Opportunities at Universities. Towards a Gender Mainstreaming Approach. Leuven/Apeldoorn: Garant-Uitgevers.

- Организация. В рамките на тази първа стъпка основен акцент се поставя върху изпълнението и организацията, повишаването на информираността и изграждането на отговорно отношение.
- Оpozнаване на различията между половете. Целта на втората стъпка е описание на неравенството между половете по отношение на участието, ресурсите, нормите, ценностите и правата, както и оценка на тенденциите в отсъствието на интервенция чрез политики.
- Оценяване на въздействието на политиките. Третата стъпка е анализ на потенциалното въздействие по пол на политиката с оглед на участието, ресурсите, нормите, както и ценностите и правата.
- Преформулиране на политиките. Четвъртата стъпка е идентифициране на начини за преформулиране на политиките с цел насърчаване на равнопоставеността на половете.¹²

Но нека разгледаме детайлно тези стъпки, като потърсим в тях проекции в българската действителност. Не забравяме, че все още се чудим дали изобщо Годо на половата равнопоставеност, който трябва да дойде по пътя на джендър мейнстрийминг, има място на наша почва. И така:

1. **Организация.** Изпълнението и организацията, повишаването на информираността и изграждането на отговорно отношение могат да бъдат разглеждани като важни предпоставки за успешен джендър мейнстрийминг. Изпълнението и организацията на джендър мейнстрийминга се отнасят до процеса на *изграждане на структурна и културна основа за равни възможности*. Това включва формулирането на цели и показатели, разработването на план, съставянето на бюджет и дефинирането на отговорностите и задълженията по отношение на отчетността на всички участници. С оглед на бюджета е необходимо да бъдат осигурени адекватни ресурси за изпълнение. Освен това би могла да бъде обмислена възможността за ползване на специални (външни) експертни консултации. В допълнение, джендър мейнстриймингът означава, че всички заинтересовани страни, участващи в политиката по заетостта, следва да отчитат равните възможности на мъжете и жените. Обучението има решаваща роля за пости-

¹² Европейска комисия, Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“, Ръководство за джендър мейнстрийминг посредством политиките за заетост, социално включване и социална закрила, Служба за публикации, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/25711> [последно отворено на 21.10.2022]

гането на определено равнище на джендър съзнание и експертни познания¹³.

Най-напред, за българския контекст, в който съществува подхода за постигане на полова равнопоставеност, известен като „джендър мейнстрийминг“, е важно да уточня, че думата „джендър“ беше използвана от крайнодесни и религиозни популисти и антиевропейски пропагандатори като обидна дума, далеч извадена от своя контекст. Връх на това антиевропейско влияние беше отхвърлянето на ратификацията на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие от Конституционния съд с довода, че тя пропагандира „джендър идеология“¹⁴. Антиевропейската и антиджендър риторика обаче продължи. Например в новото издание на Речника на чуждите думи на Българска академия на науките намираме следните обяснения към клъстер от словоформи с корен „джендър“: джендър – „пол, който е свързан с различна нетрадиционна сексуална ориентация и различна социална идентичност“. Джендърна идеология – „идеология, пропагандираща свободата на избор на пол, и насочена към разрушаване на традиционните сексуални стереотипи, брака, семейството, ролята на бащата и майката, възпитанието и др.“ В речника следват подобни обяснения на думи като „джендъризация“, „джендаризъм“, „джендърка“ и дори „джендърче“. Любимото ми обяснение от този официален речник на БАН е „джендърство“ – „Неолибералната демагогия в редица европейски страни вече е разобличена. Остава да се надяваме, че и българските политици и държавници ще спрат да слушат подлата и омерзителна песен на тръбачите на джендърската идеология“¹⁵. Когато неинформирани потребители на информация от България решат да се запознаят с термина „джендър мейнстрийминг“, той ще се сблъска със стена от чуждоезични непреведени източници¹⁶, препратки към български сайтове и групи, посветени на конспиративни теории¹⁷ и антиевропейска пропаганда¹⁸. В тези страници може да видите клипове, в които „джендър мейнстрийминг“ директно се обявява за синоним

на „джендърна идеология“, а по-горе видяхте как този тип риторика се оказва в официалния език на българските институции, които изцяло се съгласяват с антиевропейската пропаганда и превратното и абсурдно приемане на думата джендър, а оттам и „джендър мейнстрийминг“.

Но да продължим да търсим информация. Читателят, който все пак знае какво е джендър, може да попадне на източници на български език, които се изчерпват с кратък списък: Една прокламация, посветена на джендър мейнстрийминг от 2008 г., поставена на стената на Министерството на труда и социалната политика¹⁹, съдържаща две машинописни страници общи приказки по темата (т.е. говорим си празноти, докато чакаме Годо на полова равнопоставеност). Задължително ще спомена едно проучване на Деница Георгиева от 2012 г. със заглавие „Феминизация на бедността и трудова дискриминация“, публикувано в годишника на Философския факултет на Софийския университет, книга психология том 103²⁰, (проучването е чудесно, дано да има и читатели за него). Комисията за защита от дискриминация също има писание по темата за „джендър мейнстрийминг“ – то съдържа четири сложно-съставни изречения, като три от тях казват, че излиза списание Парламент, чиято редакция е в Лондон, което списание има тема през 2011 г., посветена на „джендър мейнстрийминг“²¹. Терминът се среща още в Закона за равните възможности на жените и мъжете²² („закон“ ясно демонстриращ празното говорене по темата без никаква стойност и ефект, чакането продължава...) и в обсъждането на годишния доклад за равнопоставеността на мъжете и жените за 2017 г.

И това е всичко, което може да се намери на български език по темата за последните почти 30 години, през които светът и в частност ЕС използва подхода „джендър мейнстрийминг“ в ежедневната си работа по постигането на равенство между половете. Между другото през този период в резултат на подхода „джендър мейнстрийминг“ в Европа се създава специален Институт за равенството между половете²³, който съставя годишен

¹³ Европейска комисия, Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“, Ръководство за джендър мейнстрийминг посредством политиките за заетост, социално включване и социална закрила, Служба за публикации, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/25711> [последно отворено на 21.10.2022]

¹⁴ <https://www.constcourt.bg/bg/Acts/GetHtmlContent/f278a156-9d25-412d-a064-6ffd6f997310> [последно отворено на 21.10.2022]

¹⁵ Речник на новите думи. БАН. 2021, Наука и изкуство, с. 98

¹⁶ Council of Europe, What is gender mainstreaming?: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming> [последно отворено на 21.10.2022]

¹⁷ Око да види, плейлист „Джендъризъм и джендър-мейнстрийминг“: <https://www.facebook.com/watch/?v=853179844863265> [последно отворено на 21.10.2022]

¹⁸ Око да види: <https://www.facebook.com/okodavid/> [последно отворено на 21.10.2022]

¹⁹ <https://old.mlsp.government.bg/index.php?section=POLICI&I=294&lang=> [последно отворено на 21.10.2022]

²⁰ https://research.uni-sofia.bg/xmli/bitstream/handle/10506/1150/8_D_Georgieva%20tom103.pdf?sequence=1 [последно отворено на 21.10.2022]

²¹ Комисия за защита от дискриминация, Комисията за защита от дискриминация представена на страниците на списание „Парламент“: <https://www.kzd-nondiscrimination.com/layout/index.php/za-nas/364--> [последно отворено на 21.10.2022]

²² Закон за равнопоставеност на жените и мъжете: <https://bit.ly/3MXvyDV> [последно отворено на 21.10.2022]

²³ Европейски институт за равенство между половете (EIGE): https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/eige_bg [последно отворено на 21.10.2022]

Индекс на равнопоставеността. През 2015 г. България е сред осем от 28-те страни от ЕС със спад в индекса на равнопоставеността за периода от предишните седем години (2005-2012)²⁴. И това не е изненада, като се има предвид действителната ситуация по темата у нас – седим на пътя и чакаме Годо, бръщолевим си празни приказки и се чудим дали той изобщо съществува.

И ако и вие, както и аз си мислите, че всичко това ще се промени, ако има просвещение за непросветените умове, т.е. повече образование или джендър мейнстрийминг в образованието, както се надяват по-горе авторите на джендър мейнстрийминг подхода... ? Не ме разсмивайте! От решението на Конституционния съд, в което официален документ на Европейския съюз беше обявен, че проповядва джендър идеология, думата „джендър“ е забранена в българското училище. Тя не присъства в нито един учебник или помагало, одобрени за използване в училище, където вече е забранено да се използват неодобрени от МОН материали. Забранено е на външни на системата организации, разбирайте НПО и всички други, които биха работили с децата безвъзмездно в посока на обучение за необходимостта от полово равнопоставеност, да имат достъп до училищата. Учителите трябва да искат разрешение от директорите, директорите от Регионалните инспекторати, Регионалните инспекторати от МОН и директно от Министъра. Ето защо никой в българското училище не просто не преподава джендър мейнстрийминг, а думата „джендър“, камо ли в комбинация „джендър мейнстрийминг“ е със силата на образователна атомна бомба, която никой не иска да пипа.

Обобщено казано, по стъпка първа от подхода „джендър мейнстрийминг“ ние в България имаме една голяма нула. Очакваме Годо да дойде при стъпка две!

В глобален план половата равнопоставеност, която ще се постигне, ако се използва джендър мейнстрийминг подход, е цел, която е под номер 5 в списъка с Целите на ООН за устойчиво развитие до 2030 г. Любопитно е и по-надолу ще проследим какво показват официалните данни в сайта на ООН по темата.

2. Оpozнаване на различията между половете.

Следващата стъпка в процеса на джендър мейнстрийминга е *събирането на данни*, има-

щи отношение към положението на жените и мъжете. Описанието на реалната ситуация е от основополагащо значение за оценката на действителното (не)равенство между половете и за степенуване на сферите, на които е необходимо да се обърне внимание. В допълнение, наблюдението на ситуацията във времето предоставя информация относно тенденциите, имащи отношение към (не)равенството между половете. През 1998 г. Европейската комисия²⁵ идентифицира четири измерения при оценяването на неравенството между половете: участие, ресурси, норми и ценности и права. Необходимо е преценката на първоначалната ситуация да бъде направена от динамична, а не единствено от статична гледна точка.

Какво се случва със събирането на данни относно половата равнопоставеност в България? Единственият официален източник е Националният статистически институт. Но там няма структурирани данни по полов признак. На практика на фона на стотици индикатори, по които НСИ събира или по-скоро огласява публично данни, тези, които са полово разделени, се броят на пръсти. За повечето от важните индикатори, по които светът и Европа следи нивото на половата равнопоставеност, в НСИ няма данни. Например колко са жените и мъжете в политиката, в парламента? Колко от жените и мъжете имат собствен бизнес? Колко от мъжете и жените са на ръководни позиции в държавната администрация или в частните компании? Колко от мъжете и жените страдат от домашно насилие, колко са извършители на такова? Как влияят климатичните промени или финансовите кризи на мъжете и жените? По всички тези въпроси данните в НСИ са нулеви. Любопитен факт е че има стриктна статистика за „извънбрачните“ и „брачните“ деца²⁶. Например през 2021 г. са родени 35 133 „извънбрачни деца“ и 23 545 „брачни деца“. В същото време в нито един закон или документ от правната система не се среща разделение на децата на „брачни“ и „извънбрачни“, няма и нужда от такова деление според българския законодател, но НСИ има подробни данни по този показател.

Ще потърся Годо на половата равнопоставеност, тръгнал по пътя на джендър мейнстрийминга, в докладите на България пред ООН. И по-специално доклада от 2020 г.²⁷. В него намираме отново

²⁴ Европейски институт за равенство между половете, Индекс за равенството между половете : измерване на напредъка в ЕС след 2005 г., Служба за публикации, 2016, <https://data.europa.eu/doi/10.2839/505267> [последно отворено на 21.10.2022]

²⁵ Европейска комисия (1998) A Guide to Gender Impact Assessment, Служба за официални публикации на Европейските общности, Люксембург.

²⁶ Национален статистически институт, Раждания по местоживее, статистически райони, области и пол: <https://bit.ly/3eQZ2XN> [последно отворено на 24.10.2022]

²⁷ United Nations Sustainable Development, Sustainable Development Goals (Voluntary Review): https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26290VNR_2020_Bulgaria_Report.pdf [последно отворено на 21.10.2022]

общото втиевато говорене и отново не откриваме употребата на термина, метода, подхода към постигането на половата равнопоставеност, а именно „джендър мейнстрийминг“. Т.е. в България се опитваме да постигнем нещо, използвайки метод, чието име се срамуваме да използваме в официални документи. Без да се използва изразът, необходимият холистичен подход по темата за равенството между половете все пак присъства, но предимно в пожелателна и обещаелна форма. Например: *The development of a system for monitoring of gender equality started in 2017. It is expected that data and analyses from it would be used to implement equality policies*²⁸. (През 2017 г. започна разработването на система за мониторинг на равенството между половете. Очаква се данните и анализите от нея да се използват за прилагане на политики за равенство).

Като експерти към Фондация Джендър алтернативи, аз и колегата адв. Милена Кадиева участвахме във впечатляващ професионален екип за разработването на методика за измерване на статистическите показатели, както и институциите, които трябваше да захранват с данни държавната статистика, по-точно тази система за мониторинг на равенството между половете. Работата на екипа започна в началото на 2020 г. по поръчка от Министерство на труда и социалната политика и предадохме нашите резултати под формата на детайлно разработени и защитени протоколи за събиране на необходимите данни от адекватните институции, които ще гарантират коректност при разбирането на проблемите за половата равнопоставеност в края на 2020 г. Точно същата година, в която България официално заявява пред ООН, че такава система се изработва от 2017 г. и още не е готова! Към настоящия момент (октомври, 2022 г.) ние нямаме данни, че докладът на екипа, в който участвахме, е бил използван за създаване на мониторинговата система, както и нямаме информация дали такава мониторингова система работи на територията на България.

Всъщност аз съм убеден, че такава система за мониторинг на показатели за половата равнопоставеност в България, докладвана пред ООН през 2020 г., няма. Затова е особено интересен (по-скоро скандален) фактът, който откриваме на страницата на България в платформата на ООН, касаеща постигането на целите за устойчиво развитие 2030²⁹. А именно, България още през 2018 г. е **изпълнила напълно** някои показатели по половата равнопоставеност, а други са почти изпълнени напълно от цел

5. **Полова равнопоставеност:** „Степента, в която правните рамки насърчават, налагат и наблюдават равенството между половете по отношение на заетостта и икономическите ползи, възлиза на **100,0** точки в скала 0-100 през 2018 г.“, „Степента, в която правните рамки насърчават, налагат и наблюдават равенството между половете по отношение на брачните и семейни обезщетения, възлиза на **81,8** точки в скала от 0 до 100 през 2018 г.“, „Степента, в която правните рамки насърчават, налагат и наблюдават равенството между половете по отношение на насилието срещу жени, възлиза на **91,7** точки в скала от 0 до 100 през 2018 г.“, „Степента, в която правните рамки насърчават, налагат и наблюдават равенството между половете в обществения живот, възлиза на **80,0** точки в скала от 0 до 100 през 2018 г.“ С други думи, Годо отдавна е дошъл, но никой не го е видял, защото вероятно си е заминал, или, как ние продължаваме да си бръщолевим, но вече попълваме документи с не съвсем вярно съдържание.

Ще припомня, че индикаторите, които щяха да готвят именно горните данни за половата равнопоставеност, бяха готови към края на 2020 г. Но защо са ни тези индикатори, след като още през 2018 г. според държавните институции ние сме постигнали почти 100% половата равнопоставеност. Как ли е станало това без индикатори и без да има детайлна информация в Националния статистически институт? Отговорът намираме в платформата на ООН и в специална интерактивна карта, в която са посочени източниците за претендираните статистически данни, които представят България като джендър отличник³⁰. А там пише така: „Data are derived from an assessment of country's legal frameworks completed by National Statistical Offices and/or **National Women's Machinery**, и практикуващи юристи/изследователи по въпросите на равенството между половете, използвайки въпросник). Данните от НСИ вече коментирах. Като практикуващ юрист и изследовател по въпросите на равенството между половете познавам много други практикуващи юристи и изследователи по тези въпроси. Много от тези хора участват в работни групи в различни министерства, на които често се обсъждат въпросите на равнопоставеността, докато чакаме Годо. Но никога не съм чул аз или някой друг от тези експерти да е бил показан да попълни информация, да води статистика или да направи доклад по тези въпроси, който да бъде използван пред ООН. Естествено това не означава, че някакви други юристи и експерти не са направили такива статистически данни, но кои са те? Какво точно са попълнили и как е станало така,

²⁸ Пак там, стр. 54

²⁹ SDG Country Profile, Bulgaria [постигнатите цели към 2018 г.]: <https://country-profiles.unstatshub.org/bgr#goal-5> [последно отворено на 21.10.2022]

³⁰ <https://unstats-undesa.opendata.arcgis.com/datasets/916e62b3356644a2b50dc11bb24d7b69/explore?location=7.934135%2C37.725636%2C3.32> [последно отворено на 21.10.2022]

че Годо на половата равнопоставеност дошъл, използвайки метода на джендър мейнстрийминг, без да го назоваваме метода, защото това е национално срамно, а ние вкупом не сме разбрали.

Още по-интересен е енигматичният конструктор на „National Women’s Machinery“. Според ООН, България е декларирала, че у нас съществува такава институция или нещо, което е давало отличните статистически данни, за да постигнем нашето „джендър отличие“ в половата равнопоставеност пред чужденците. Всичко това на журналистически език може да се нарече меко казано мистификация – превратно тълкуване на действителни факти и наблюдения, с цел да представляват доказателство за някаква теория. Теорията е, че в България джендър мейнстриймингът като метод за постигане на полово равнопоставеност не е необходим, защото ние вече сме полово равнопоставени и невидимите изявления на адвокати, изследователи, Националният статистически институт и „National Women’s Machinery“, каквото и да е това, са доказателството! Драги ми, Годо, ако все пак си тръгнал насам, не знам дали изобщо да идваш!

3. Оценяване на въздействието на политиките.

Третата стъпка изисква оценка на потенциалното джендър въздействие на съответната политиката с оглед на участието, ресурсите, нормите, както и ценностите и правата. Важен въпрос във връзка с участието е необходимостта от отчитане на аспектите както на количествения, така и качествения анализ. Например програми за създаване на заетост могат да се отнасят конкретно до жените. От гледна точка на равнопоставеността на половете това може да бъде оценено като положително развитие. Независимо от това, когато проблематиката е свързана с качеството на заетостта (т.е. от гледна точка на работното време и трудовото възнаграждение), ефектът на тези програми може да бъде засилване на неравенството между половете. По отношение на достъпа до ресурси жизненоважно е отчитането на въздействието не само върху доходите на домакинствата, но и въздействието върху индивидуалните доходи. На равнището на социалните норми и ценности, политики за намиране на баланс следва да отчитат и участието на мъжете в домакинския труд. Ако от политиките за намиране на баланс се възползват единствено жените, традиционното неравнопоставено разделение на неплатения труд между мъжете и жените ще укрепне, като по този начин ще бъдат укрепени и социалните норми в това отношение.

С други думи, според тази стъпка на метода за постигане на джендър равнопоставеност, наречен джендър мейнстрийминг, е време да се поми-

сли за традиционните роли на мъжете и жените в семейните задължения. Това е големият въпрос за участието на мъжете в домакинските задължения и остойностяването, поне като принос към семейния бюджет при развод например, на домакинския труд, който се полага в повечето случаи от жените. Необходима е оценка на настоящите политики, които утвърждават модела на джендър стереотипи – жената готви, пере, глади, чисти, гледа децата; мъжът работи, носи пари вкъщи, работи по колата, гледа мач... От друга страна, описаните по-горе стереотипни роли на мъжа и жената не са ли свещеният модел на рекламираното, макар и невидяно „традиционно българско семейство“. Който е против него, нека вдигне ръка – няма да сме много! Така че и тук си стоим, приказваме си несинхронизирано и Го чакаме.

4. **Преформулиране на политиката.** В случаите, в които бъде преценено, че политиката има отрицателно въздействие върху равнопоставеността на половете или въздействието ѝ в широк план е неутрално по отношение на половете, е жизненоважно да бъдат идентифицирани начини за нейното преформулиране с оглед насърчаване на равнопоставеността на половете. *Необходимостта от това преформулиране е особено силна в случаите на значителни различия между половете, които се отразяват във висока степен на житейските шансове на жените*³¹.

Става ясно защо статистическите данни, индикаторите и институциите, които ги събират, са толкова важни. Но стана ясно и защо в България при сегашния тренд на празно говорене, спирайки се на пътя на джендър мейнстрийминга, докато чакаме Годо, усилията за полово равнопоставеност не дават реални резултати.

Липсата на адекватна информация на български език, нормативните забрани на свободното неправителствено общество да комуникира с младите хора на България (с учениците), апатичното отношение на всички нас, които работим в държавния или частния сектор, когато виждаме нереални статистически данни, когато прочитаме или чуваме как представителите на държавата директно изкривяват истината пред чуждестранни представители на институции, стигматизацията на прогресивните идеи за полово равнопоставеност и представянето на половата равноп-

³¹ Европейска комисия, Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“, Ръководство за джендър мейнстрийминг посредством политиките за заетост, социално включване и социална закрила, Служба за публикации, с. 16, 2019: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/25711> [последно отворено на 21.10.2022]

оставеност като мръсна дума, която унищожава националната ни идентичност и българското семейство, са в основата на парадокса, в който живеем. Ние сме в Европейския съюз от 15 години, а се срамуваме да използваме думата „джендър“ в официални документи. Същият срам изпитваме към цялото контекстно гнездо – джендър базирано насилие, джендър неравенство, джендър политика, джендър изследване, джендър организация, джендър министър, **джендър мейнстрийминг**. Ние сме в Европейския съюз от 15 години, а все още сме във века на СССР, когато имаше две държави – една на документите и друга на реалността. И днес, в 2022 г. продължава да е така.

Според официалната държавна доктрина Годо на половата равнопоставеност е дошъл. Няма какво да се прави повече по темата, когато си успял да метнеш дори ония от ООН и са ти писали, че си почти 100% успешен в половата равнопоставеност. **Как си го направил?** Надявам се този въпрос тепърва да си го зададем всички. Но ето я реал-

ната държава – в нея жените получават по ниски заплати, работят повече, защото обичайно, освен на работа, работят и като „добри домакини“, имат по-малко материални блага в тяхна собственост, продължава практиката да се приема, че мъжката рожба е продължител на рода, за разлика от женската, властващ сексизъм представя жените като неможещи нищо, ако не са „секси“, а ако са „секси“, те със сигурност се възползват от това (пример атаката срещу Лена Бориславова, една от малкото жени били депутат и ръководител на политическия кабинет на министър-председателя и мистификацията със снимката, на която тя уж му държи ръката). В реалната държава ние всички виждаме, че джендър равнопоставеност няма и че никой (освен прочелите тази статия) не знае какво е джендър мейнстрийминг, а трябва да знаем, защото в Европейския съюз знаят от 1996 г.

Но, извинете ме, докато и аз чакам Годо, бръщолевя несвързано и използвам обидни думи в конструкции с „джендър“. Пардон!

5

ЖЕНИТЕ И РАЗПРЕДЕЛЯНЕТО НА РЕСУРСИ. ДЖЕНДЪР БЮДЖЕТИРАНЕ И РОЛЯТА НА ЖЕНИТЕ ПРИ ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ, ВКЛЮЧИТЕЛНО И ПО ОТНОШЕНИЕ НА КЛИЧАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ

Любомира Кадиева

Бюджетите са сред най-важните политически инструменти, с които разполагат правителствата. От една страна, те влияят върху общото ниво на доходите и заетостта в дадена страна, а от друга, отразяват нейните политически приоритети. Цифрите, събрани в бюджетните документи, може на пръв поглед да изглеждат неутрални по отношение на пола, но емпирични констатации показват, че моделите на разходите и начинът, по който правителството набира приходи, имат различно въздействие върху жените и мъжете, и често въздействията са във вреда на първите. Различията във въздействието се дължи на социално определените роли, които жените и мъжете имат в обществото, половото разделение на труда, различните отговорности и способности и различните ограничения, пред които са изправени жените и мъжете, които обикновено оставят жените в неравностойно положение спрямо мъжете, с по-малко икономическа, социална и политическа власт.

Разработването на чувствителни към пола бюджети дава възможност да се отчете влиянието на бюджетните приходи и разходи върху социално-икономическия статус и възможностите на жените и мъжете, както и върху аспектите на равенството между жените и мъжете. Посредством извършване на джендър анализ на публичните финанси може да се определи как и в каква степен държавната политиката засяга различни групи от мъже и жени като потребители на услуги, потребители на инфраструктура и данъкоплатци. Джендър бюджетирането и анализирането на бюджета от гледна точка на половите различия е в основата на прилагането на принципа на равните възможности на жените и мъжете във всички сфери и създава условия за устойчиво развитие на цялото общество. Джендър бюджетният анализ разглежда не само десегрегираните данни за жените и мъжете, той прави опити за включване на други подходящи социални категории, като възраст, социално-икономически произход, местоположение,

образователно ниво и др. Съществуват различни подходи за въвеждане на джендър бюджетирането. Но в основата на всеки един от тях стои отчитането на действителните нужди и интереси и на жените, и на мъжете, както по отношение на бюджетирането на централно, така и на местно ниво. Отчитането на различията между половете и на техните действителни нужди и интереси допринася за изготвяне на по-ефективни, справедливи и прозрачни бюджети, насърчава по-високи нива на икономически растеж и намалява бедността сред всички групи на обществото. Като подход, интегриращ социално-икономически аспекти, джендър бюджетирането подобрява публичните финансови процеси и инструменти, чрез осигуряване наличието на подходяща информация за продукти и резултати, за да се улесни ефективно и ефикасно управление и вземане на решения по отношение на събирането и разпределението на държавните ресурси на всички нива.

Джендър бюджетирането е стратегия за постигане на равенство между половете чрез разпределение на публични ресурси по начин, който адресира специфичните нужди на жените и мъжете. Например признавайки неплатената работа на жените по грижите за семейството и децата ресурсите се разпределят съответно на този неплатен труд. Джендър бюджетирането е както ефикасно, така и ефективно бюджетиране. Одитът на бюджетите за равенство между половете позволява отчитането на неплатения труд на жените за социално възпроизводство и приноса им за благосъстоянието на цялото общество. Джендър бюджетирането е един от най-важните инструменти за интегриране на перспективите за равенство между половете при вземането на решения, както и за оценка на бюджетните и фискалните политики, и как тези политики могат да подобрят резултатите по отношение на равенството между половете.

Джендър бюджетирането има три основни цели:

- насърчаване на отчетността и прозрачността във фискалното планиране;

- увеличаване на съобразеното с равенството между половете участие в бюджетния процес, напр., чрез предприемане на стъпки за равносечно включване на жените и мъжете в подготовката на бюджета;
- насърчаване на равенството между половете и правата на жените.

Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (CEDAW) на ООН, приета през 1979 г., съдържа насоки за намаляване на неравенството между половете. Въпреки че Конвенцията не включва конкретна разпоредба относно бюджетите, нейните принципи изискват жените да имат, както формално, така и съществено равенство, което означава, че предприетите от правителствата политики трябва да отчитат разликите в тяхното въздействие върху мъжете и жените.

Джендър бюджетизирането е въведено за първи път на Четвъртата световна конференция за жените през 1995 г. в Пекин с цел да наложи вземането на джендър-чувствителни решения, включително и приемането на национални бюджети, които са разработени, отчитайки неравенството между половете. По време на двуседмичен дебат над 17 000 участници, представители на 189 правителства включват джендър бюджетизирането като една от основните теми на конференцията, а оттогава правителства, неправителствени организации, гражданското общество и академичната общност се застъпват за прилагането му.

През годините са правени опити от различни държави да се създадат ориентирани към жените схеми за разпределяне на средства. Джендър бюджетизирането надхвърля този подход. Джендър бюджетизирането е изрично свързано с разпределянето на части от националните бюджети за насърчаване на напредъка на жените и за проучване на въздействията върху пола. Джендър бюджетизирането, също така, разглежда методите, принципите и начините за набиране на средства за изготвяне на бюджета, разглежда преките и косвените данъци и глоби, и как те се отразяват по различен начин върху мъжете и върху жените.

Бюджетизирането, съобразено с пола, включва процес на промяна. Джендър анализът на бюджета не е постижение сам по себе си, а по-скоро е един от ключовите елементи от по-широкия процес, насочен към равнопоставеност и справедливост. Джендър бюджетният анализ идентифицира различията между половете и недостатъците, които служат като основа за формулирането на цели за справяне с различията и неравенствата между половете, за подобряване на равенството между половете, както и за определяне на подходящи показатели за измерване на напредъка. То е в ос-

новата за установяване на дейности и промени в бюджетните разпределения, за постигане на желани резултати. Редовен мониторинг въз основа на предварително дефинираните индикатори, както и оценка на напредъка са важен принос в процеса на планиране и бюджетизиране.

Анализът на джендър бюджетизирането има за цел да установи дали жените и мъжете имат равен достъп до едни и същи възможности. При този анализ се обръща внимание на пропуските, така че тези, които са в неравносечно положение, да получат правомощия. Чувствителният към пола бюджетен анализ отчита нуждите на мъжете и жените във всички възрасти, има ключова роля при отчитането на съществуващи дискриминационни практики, които могат да бъдат преодоляни с разпределение на ресурсите в съответствие с нуждите на единия и другия пол. Този тип анализ допринася за намирането на решения срещу дискриминацията, основана на пола, и подчертава овластяването или лишаването от права сред групите на мъжете и на жени. В този смисъл джендър бюджетизирането не е предназначено да разглежда само бюджети или политики за жените, а по-скоро да изследва ефектите, които предприетите програми и политики, оказват върху всеки пол. Проучването „Жени, работа и икономика: Макроикономически ползи от равенството между половете“ на Международния валутен фонд (МВФ), публикувано през 2013 г., прави оценка на загубите в БВП на глава от населението поради джендър дискриминация в сферата на пазара на труда. Докладът подчертава ключовото значение на равенството между половете за стимулиране на икономиката и положителното въздействие от въвеждането на джендър бюджетизирането в националните бюджети.

Докато джендър бюджетизирането се опитва да създаде бюджет, отразяващ различните нужди на мъжете и жените, бюджетният анализ, отчитащ пола, показва как и до каква степен политиките засягат различни групи мъже и жени като потребители на услуги, ползватели на инфраструктура и данъкоплатци. Изисква се задълбочен анализ на националните бюджети, за да се съберат десегрегирани данни за мъжете и жените с добавените съответни социални категории като възраст, доход, местоположение, ниво на образование и други подобни. Процесът на анализиране на джендър бюджетизирането може също да даде възможност на практиците да наблюдават и да определят количествено степента, до която държавите са постигнали глобални и местни ангажименти за подобряване на равенството между половете. Джендър бюджетизирането помага да се подчертаят пропуските между международните ангажименти (като тези, установени на Четвъртата световна конференция за жените или в нацио-

нални политически документи) и размера на публичните разходи, предназначени за постигане на специфични за пола показатели и цели.

В наши дни джендър бюджетирането се практикува в много страни на всички континенти, включително и в страните в преход. През последните десетилетия над 80 страни са възприели и приложили подхода на джендър бюджетиране. Австралия е първата страна, въвела джендър бюджетирането през 1984 г. Канада въвежда джендър бюджетиране през 1993 г., а Южна Африка през 1995 г. В Съединените щати, и по-конкретно в Калифорния и Джорджия, също се полагат усилия за джендър бюджетиране. В Сан Франциско, Калифорния разработват чувствителен към пола бюджет през 1998 г., а във Фултън, Джорджия усилия за прилагане на джендър бюджетиране започват през 2007 г. В Калифорния необходимите за джендър бюджетиране данни се събират чрез интервюта, наблюдения на заседания на комисии, от организации с нестопанска цел и от общинския уебсайт. Интересен е примерът на Грузия, където изследователи на джендър бюджетирането са събрали богати и полезни данни чрез интервюта с политици, загрижени за равенството между половете, и чрез множество срещи, включващи фокус-група, съставена от членове на различни отдели от различни институции.

В Европа много страни полагат усилия за прилагане на джендър бюджетиране. В Испания, Исландия, Италия, Германия, Австрия и др. са проведени изследвания, събрани са данни и се прилагат различни методологии относно бюджетирането, съобразено с пола. Представители на академичната област от различни страни също работят по темата за джендър бюджетирането³², като този ангажимент определено води до трансформиране на икономическите модели, насочени към по-справедливо разпределение на ресурсите.

Джендър бюджетирането изисква включването на различни представители от различни институции, организации, академична общност и др. В някои страни (Уганда) жените парламентаристи работят заедно с активисти на общността и жени изследователи за разработване на джендър бюджетни инициативи, докато в други страни, като Руанда, Мозамбик и Кения, тези инициативи се ръководят от различни министерства.

В Украйна е прието законодателство, което очертава задълженията и приоритетите по отношение на равенството между половете, към което са

длъжни да се стремят бюджетните програми. Освен това член 4 от Закона за осигуряване на равни права и възможности на жените и мъжете предвижда анализ на действащото законодателство и проектозаконови актове, което дава основание за джендър анализ на бюджета и на отделните бюджетни програми.

Темата за джендър бюджетирането е тясно свързана с темата за вземане на решения. Жените и мъжете преживяват различно изменението на климата, а неравенството между половете, което съществува по целия свят, влияе върху способността на индивидите и общностите да се адаптират. Данните от различни изследвания сочат, че овластяването на жените и насърчаването на равенството между половете могат да доведат до резултати в различни сектори, включително по отношение на икономическата сигурност и здравеопазването. Овластяването на жените води и до по-екологично вземане на решения на ниво домакинство, но и на национално ниво. Участието на жените при вземането на решения е условие за интегриране на джендър перспективата в разработването и прилагането на всяка политика, както и на бюджета, който се прилага за реализирането на всяка политика. Участието на жените при вземането на решения в контекста на климатичните промени е предпоставка за гарантиране на социална справедливост, равенство и джендър перспектива в съответната политика. Включването на жените при вземане на решения, свързани с климатичните изменения, означава още уважение към използването на природните ресурси, повишаване на осведомеността относно изменението на климата и на диференцираните въздействия на изменението на климата върху жените и мъжете. Приемането на действия, програми, политики в областта на климата без участието на жените означава отказ от признаването на всеобхватността на проблема. Стъпките, които трябва да се предприемат, отчитайки джендър различията, в политиките, плановите и действията в областта на климата са:

- включване на повече жени както в националните делегации/комисии и работни групи за климата, така и в международните преговори по изменението на климата;
- осигуряване на финансиране, достъпно както за мъже, така и за жени и предназначено да генерира взаимни ползи, а не да изостря модели на неравенства.

Следвайки ангажиментите, поети съгласно Парижкото споразумение и Пакта за климата от Глазгоу за смекчаване, адаптиране и предоставяне и мобилизиране на финансиране, трансфер на технологии и изграждане на капацитет, развитите страни трябва да мобилизират и изпълнят

³² Например, Виенският университет по икономика и бизнес, и представители на различни държави споделят своите концептуални идеи, теории и опит.

задълженията си към развиващите се страни и малките островни развиващи се държави. Освен това финансирането трябва да бъде все по-отговарящо на специфичните нужди на половете, за да се укрепи капацитетът на жените, младежите и местните и маргинализирани общности и техните организации. Почвите, горите, рибарството и океаните са основни източници на доходи, препитание, социална защита и заетост, особено за жените и момичетата, живеещи в бедност. Равният достъп и права до важни ресурси и производствени активи като земя, вода, технологии, технически съвети и информация може да доведе до по-голяма продоволствена сигурност, възобновяема енергия и по-справедливи и устойчиви системи за всички.

Инициативите за справяне с изменението на климата трябва да включват:

- Подобряване на статистическите данни за пола и данните с разбивка по пол във връзката между половете и околната среда; и насърчаване на справедливи преходи към климатична неутралност, съобразени с половите различия.
- Данни с разбивка по пол и джендър статистика за изменението на климата, влошаването на околната среда и намаляването на риска от бедствия, особено по отношение на различията между половете в уязвимостта и адаптивните подходи, ще повишат капацитета на политиките да разработват и приемат ефективни, основани на доказателства политики и програми на всички нива и засилване на специфичния принос на жените и момичетата за опазването на околната среда и смекчаването и адаптирането към изменението на климата.

Неслучайно на 25 март 2022 г. в Ню Йорк 66-ата сесия на Комисията за положението на жените (CSW66), която е втората по големина междуправителствена среща на ООН, закри своята двуседмична сесия като потвърди лидерството на жените и момичетата като ключово за справяне с изменението на климата, околната среда и намаляването на риска от бедствия за всички. Комисията призна със загриженост непропорционалните въздействия на изменението на климата, вло-

шаването на околната среда и бедствията върху всички жени и момичета, които могат да включват загуба на домове и препитание, недостиг на вода, унищожаване и увреждане на училища и здравни заведения, и подчерта спешността от премахване на трайни исторически и структурни неравенства, дискриминационни закони и политики, негативни социални норми и полови стереотипи, които поддържат множество и пресичащи се форми на дискриминация.

Комисията направи и следните препоръки:

- А. Укрепване на връзката между половете, изменението на климата, околната среда и интервенциите за намаляване на риска от бедствия (политически и програмни) и по-широки социални, икономически, културни и политически рамки.
- Б. Подобряване на наличността на данните за свързаните с пола рискове и въздействия от изменението на климата, влошаването на околната среда и бедствията, за да се подобри приобщаващото и съобразено с пола разработване и програмиране на политики.
- В. Демонстриране на силна политическа ангажираност чрез извършване на конкретни действия, ръководени от признаването на правата, нуждите и приоритетите на жените и маргинализираните групи.
- Г. Създаване на цялостна рамка за наблюдение и отчетност за оценка на резултатите в резултат на интегрирането на равенството между половете в действията по климата, управлението на риска от бедствия, устойчивостта на околната среда и други свързани сектори.
- Д. Трансформиране на социални, икономически и финансови системи за постигане на устойчиво и устойчиво развитие.
- Е. Оценяване, насърчаване и усилване на женските гласове, свобода, участие и лидерство.
- Ж. Подкрепа, инвестиции и използване на знанията, уменията и капацитета на жените.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Gender and the Economy (2017-10-20). Gender budgeting: A tool for achieving equality. Gender and the Economy.
2. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. www.un.org [последно отворено на 21.10.2022].
3. Dena, Mercy K. Public budgeting with a gender lens: Fulton County, Georgia and San Francisco, California. OCLC 854843852.
4. Jump up to: a b c d. Addabbo, Tindara; Gunluk-Senesen, Gulay; O'Hagan, Angela (2015). "Gender Budgeting: Insights from Current Methodologies and Experiences in Europe". *Politica Economica* (2/2015). doi:10.1429/80929. ISSN 1120-9496.
5. Budlender, Debbie (2008-12-01). "Aid Effectiveness and Gender-responsive Budgets". doi:10.14217/9781848590274-5-en

За авторите:

Илиана Балабанова е съосновател и председател на Българската платформа към ЕЖЛ. Тя има над 25 години опит в областта на равнопоставеността на половете, интегриране на джендър подхода в политиките и в процесите на вземане на решения, превенция и защита от насилие над жени и момичета. През годините е била ръководител, изследовател и лектор в научни изследвания, национални и международни проекти в областта на правата на жените, член на консултативни съвети и експертни групи на национално и международно ниво. През 2016-2018 г. Илиана Балабанова е вицепрезидент на Европейското женско лоби, най-голямата коалиция, която работи за правата на жените на ниво ЕС. От 2022 г. е член на Форума на експертите към Европейски институт за равенство между половете, където е представител на неправителствените организации на ниво Европейски съюз.

Д-р Зорница Спасова е гл. ас. в Националния център по общественото здраве и анализи (НЦОЗА) към Министерството на здравеопазването. Получава докторска степен по Климатология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и от 2008 г. работи върху проблемите, свързани с въздействие на изменението на климата върху човешкото здраве. Тя е част от авторския екип на онлайн платформата „Климатека“, научен секретар на Българското дружество по медицинска география, хъб мениджър на програма Climate KIC за НЦОЗА и организатор на the Lancet Countdown on Health and Climate Change в България.

Мишо Гръблев е магистър по Славянска филология от 2000 г. и магистър по Право от 2017 г. Има повече от 20 години стаж като журналист в регионални и национални електронни медии – БНР, БНТ и др. Понастоящем е докторант във Философско-исторически факултет при Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ и работи в интердисциплинарна научна област между право и социология, като анализира генезиса и реализацията на домашното насилие, като резултат от половата неравнопоставеност в законодателството и социалните системи. Той е хоноруван асистент и преподавател по дисциплини като Социално предприемачество, Презентационни умения, НПО сектор и регионално развитие и др. Работи като гл. юрисконсулт на Фондация Джендър Алтернативи и длъжностно лице по защита на личните данни към нея.

Любомира Кадиева е магистър по психология от 2020 г. През 2019 г. завършва бакалавърска степен по социални дейности в Педагогически факултет към Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Работи като доброволец към Фондация „Джендър алтернативи“ гр. Пловдив от 2008 г. След придобиване на магистърската си степен работи като психолог в Консултативния център на Фондацията, който е специализиран за провеждане на консултации на жени и деца, жертви на домашно насилие. Понастоящем изучава психотерапия на детско-юношеската възраст към Медицински университет-Пловдив.

ИЗДАТЕЛ

Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
ул. Княз Борис I 97
1000 София, България

Отговорен редактор:
Жак Папаро, директор
Редактор: Илиана Балабанова
© Художествено оформление: Боряна Росса
Предпечат: Про Креатив Студио

Използването с търговска цел на всички издадени от Фондация Фридрих Еберт (ФФЕ) публикации не е позволено без писменото съгласие на ФФЕ.

Мненията, изразени в тази публикация, принадлежат на авторите и не отразяват непременно позицията на Фондация Фридрих Еберт.

Всички текстове са достъпни онлайн
bulgaria.fes.de
София, 2022 г.

ISBN: 978-619-7666-18-2